

Драгољуб
М. ВУЈОВИЋ

ФОТОГРАФИ У ЧАЧКУ

УДК: 929:77(497.11)

Апстракт: У раду се по први објављују подаци о фотографима у Чачку (од 1890. године па до данас) који су имали протоколисане радње, односно фотографска атељеа и тако пружали услуге грађанима. О фотографској делатности у Србији доста је писано, али на подручју Чачка сасвим мало, готово спорадично, и никако у целини и по хронолошком реду.

Кључне речи: Чачак, фотограф, фото-атеље, фотографски апарат, снимање, портрет

Кратак преглед историје фотографије

У Чачку, Горњем Милановцу, Лучанима и Ивањици, односно општинама које данас чине Моравички округ са седиштем у Чачку, до сада није објављен ни један текст о фотографима који су радили уз одобрење управне власти. За свој рад плаћали су порез који је у различито време различито одређиван. Овај рад обрађује делатност професионалних фотографа који су имали свој атеље.¹ У појединим новинским текстовима само су узгред спомињани, али без ближих података о њиховом раду. Својим радом, као аутори фотографија, заслужили су да буду записани.²

Фотографија је реч грчког порекла (phōs, graphia) која означава сликање светлошћу помоћу фото-апарата, поступак којим се помоћу дејства светлости на материје на њу осетљиве, израђују слике предмета који на те материје шаљу светлост. Слика израђена на овај начин на нарочитој хартији (фото-папир) представља верну слику снимљеног објекта. Фотографија има много врста и широк је круг њене употребе. То је посебна тема која обухвата и технике снимања, врсте фото-апарата, нове технологије израде папира, филмова и хемикалија. Све се ово данас брзо мења и усавршава употребом електронских уређаја који се уграђују у апарате и машине за прераду филмова и израду фотографија. Сви поступци су аутоматизовани.

- 1 | Посебну тему представљају професионални фотографи у културним установама, предузећима, „Чачанском гласу” и „Чачанским новинама”.
- 2 | У Зборнику радова Народног Музеја у Чачку за 2003. годину објављен је текст Зденке Радовановић, инжењера архитектуре из Чачка, *Читање и тумачење амбијенталних приказа Чачка са старих фотографија и разгледница*. Од истог аутора објављен је и текст *Архитектонске грађевине Чачка на старим разгледницама*. У оба текста нема података о фотографима као ауторима ни о издавачима. Изгледа да је то давнашња, али, нажалост, и данашња пракса. Протеком времена, ако година снимања није означена, тешко је поуздано утврдити када је објекат снимљен.

Постоји много изрека о фотографији, али наводимо само једну: „Само фотографија моћ има да исечак дана неког на хартију утиснут од заборав одбрани, па тако и памћење наше обнавља и протекли живот стварнијим учини.” (кнез Михаило Обреновић).³ Ради потпунијег схватања фотографије као посебног занатског и касније уметничког занимања, у најкраћим цртама биће изложени најбитнији историјски подаци.⁴

У Паризу је 1839. године објављен проналазак фотографије као *Дагеров поступак* који је по њему и назван *дагеротипија*. Француска академија наука и уметности је 19. августа 1839. званично прихватила Дагеров проналазак и поклонила га човечанству, како је записано у „Магазину за уметност, књижевност и моду” који је излазио у Будиму. Поступак је убрзо пренет у Србију захваљујући заузимању трговца Димитрија Новаковића, Србина из Загреба, који је 1839. године од самог Дагера научио да снима.

Следећа фаза развоја фотографије била је калотипија коју је пронашао Фолкс Талбот (Folx Talbot) 1839. године. *Талботипија* је омогућила израду већег броја позитива (копија) фотографије на папиру са истог негатива, с тим што је квалитет, у односу на дагеротипски метод, био лошији. Нови проналасци у развоју фотографије технички су усавршавали начин снимања смањујући време за то, а што је утицало на цену. Паралелно с тим развијала се и технологија израде објектива фотографских апарата за снимање са статива или из руке. Овом техником снимљен је Београд 1840. године „на посребрениј листа бакра”, како се наводи у литератури.

Пионир ширења фотографске вештине код Срба био је **Анастас Јовановић** (1817–1899). Године 1841. покушао је да дагеротипијом пренесе лик кнеза Михаила Обреновића. Он је био сликар-акварелист, литограф и цртач. Учио је у Бечу. Израдио је велики број литографија знаменитих личности Србије XIX века.⁵

Фотографски атељеи опремани су по угледу на Беч, Париз и друге градове. Једна страна зида је била, у ствари, одсликана позадина, кулисе су биле од куване хартије, а ту су били и сува трава, столице, драперије, ћилими и други реквизити.

3 | Светлана Велмар Јанковић, *Бездно*, Београд, 2002, 31.

4 | За општу историју фотографије погледати: Бранибор Дебељковић, *Стара српска фотографија*, Београд, 1977; Миланка Тодић, *Фотографија у Србији у 19. веку*, Београд, 1989; *Фотографија код Срба 1939-1989*, Београд, 1989; Миланка Тодић, *Историја српске фотографије 1939-1940*, Београд, 1993; Горан Малић, *Милан Јовановић, фотограф*, Београд, 1997.

5 | Урадио је портрете Томе Вучића Перишића (1850), Марије Јовановић (око 1850), Персиде Карађорђевић (1855), Љубомира Ненадовића (1851), Кнеза Михаила Обреновића (око 1850), Кнегиње Јулије (око 1859), Косте Цукића (око 1865), Јосифа Панчића (1869) и других. Јовановић је 1841. купио свој први фотографски апарат код бечког оптичара Фогтлендера са којим је снимао у Београду кнеза Михаила Обреновића, а у Бечу 1847. Петра II Петровића Његоша и друге. Снимио је Цркву брвнару у Такову и кућу кнеза Милоша Обреновића у Црнући 1865. године.

Светска изложба индустрије одржана је у Паризу 1850. године и имала је посебну секцију посвећену фотографији (обрада фотографија на металним или стакленим плочама). Француски фотограф А. А. Диздери 1854. године знатно је утицао на развој фотографије. Нови тип фото-портрета назван је *Carte de Visite* зато што је фотографија налепљена на посебно прављен картон (6 x 10 cm). Диздери је користио фото-камеру са више објектива како би направио осам различитих негатива на једној стакленој плочи.

Године 1871. Ричард Л. Мадокс је уместо колодијума употребио желатин за препаратуру стаклених негатива, уводећи тако тзв. „суви” поступак. Фотографи нису више сами припремали плоче за снимање „мокром методом”. Суве плоче су почеле да се продају већ од 1876. године. Желатинска подлога је стално усавршавана. Ханибал Гудвин је 1887. године предложио да се, уместо стакла, употреби целулоидни филм. Предлог није одмах прихваћен. Фабрика Истмена Кодака је 1894. године отпочела производњу намотаних (roll) и исечених целулоидних трака за уградњу у фото-апарате.⁶ Промене у области употребе негатива подразумевале су и промене у поступку отиска на папиру (позитива). Папир са желатинском подлогом и сребрним бромидом производи се индустријски већ од 1873, а целулоидни филм од 1901. године. Фото-техника је брзо напредовала.

Американац Истмен Кодак је 1888. године отпочео производњу камера (фото-апарата) које су, уместо плоча, имале филм. Основа тзв. „америчког филма” за израду фотографија, уз употребу хемикалија, био је фото-папир. Кодак је 1894. године откупио право на производњу целулоидног филма. Значајан напредак учињен је када је он у своју ручну камеру монтирао намотани филм на калем са 100 снимака. Камера „Pocket Kodak” произведена је 1895. године. Врло брзо су се појавиле камере и других европских произвођача.

Оскар Барнак је 1924. године конструисао Лајка (Leica) камеру са савијеним филмом од 36 снимака који се, уз мање модификације, користи све до данас. Представљена је 1925. године на индустријском сајму у Лајпцигу, где је изазвала велико интересовање. Истовремено је на новом типу апарата усавршавана и фото-оптика.

Од 1850. године па до краја XIX века, у Србији се појављују путујући фотографи из појединих европских земаља и један из Америке. На пример, фотограф Громан био је пореклом Рус и дуже време је боравио у Србији. Фотографисао је детаље српско-турских ратова од 1876. до 1878. године. У српским новинама давали су огласе шта могу да раде. Тако је фотографија као новина доста брзо улазила у живот. Путујући српски фотографи су ценили потребе житеља – у који град ће доћи и колико ће се у њему задржати. Међутим, није било толико посла да би у местима отворили своје фотографске радње. То ће се

6 | Истмен Џорџ (1854-1932), северноамерички индустријалац, проналазач рол-филмова (1884) и „Кодак” фото-апарата и оснивач Кодаковог друштва (*Енциклопедија Просвета*, II издање, Београд, 1969, 580).

догодити тек крајем XIX и почетком XX века у условима јачег развоја занатства и индустрије у Србији.

Прва аматерска фотографска изложба организована је 1901. године у Београду и на њој је било изложено 960 радова. У Лондону је 1907. године одржана Балканска изложба српских професионалних мајстора и аматера фотографа (у српском одељењу). Представљени су културно-историјска прошлост Србије и њен савремени развој.

Представљање српске фотографије светској јавности о страдањима српског народа у време Првог светског рата (1914–1918) и аутентичним догађајима тог периода, учињено је на изложби ратних фотографија у Лондону 1916. године делима Ристе Марјановића и Самсона Чернова. На првој изложби новооснованог Београдског фото-клуба 1929. године излагана су дела и Анастаса Јовановића.⁷

Риста Марјановић дошао је из Париза у Србију да буде званични фото-репортер при Врховној команди српске војске. Снимио је мобилизацију војске у Београду и одлазак у рат 1912. године, затим ослобођење појединих градова и заробљене турске војнике. Снимљени су и незапамћени злочини аустроугарске, немачке и бугарске војске у Првом светском рату.

Фото-аматери углавном снимају ван атељеа, а професионални фотографи остају верни атељеима, уз употребу велике камере („салонка“) на стативу, а за прераду користе лабораторију и прибор са мрачном комором која се налази тик до атељеа. Већ почетком 90-их година XIX века у Србији су објављивани приручници који детаљно обавештавају заинтересоване о фотографском поступку.⁸

Један од људи који су у српску фотографију унели европски дух и квалитет, као трајан документарни допринос српској култури, био је **Милан Јовановић** (Вршац, 1863 – Београд, 1944), рођени брат сликара Паје Јовановића. Милан Јовановић био је дворски фотограф најпре Обреновића, затим Петровића на Цетињу, као и Карађорђевића (зато се на његовим фотографијама при дну налази једна, а потом две круне). За свој рад је примио више одликовања.⁹

7 Он је напустио поступак калотипије за израду фотографија и прешао на нови „мокри поступак“ који је био много бољи (употреба колодијума на албулинским плочама и албуменској хартији за копирање). Највише је снимао портрете, панораме, пејсаже и градску архитектуру у Београду.

8 Аутори првог приручника под називом *Савремена фотографија и упут у вештину фотографисања* (са 55 слика), Београд, 1902. били су Гвозден Клајић и Војислав Стевановић. Владислав И. Цветковић је 1904. године написао *Упутство у фотографији, њезини најновији проналасци*, а Гвозден Клајић је у Београду 1924. објавио књигу *Тренутна фотографија и упут за практично изучавање тренутне (моменат) фотографије*. То је први специјализовани приручник за фотографију.

9 Горан Малић, *Милан Јовановић, фотограф*, САНУ, Београд, 1997, 343.

Први фотографи у Чачку

Према писању недељних новина¹⁰ из новембра 1945. године, у приземљу хотела „Русија” одржана је изложба фотографија Државне комисије за утврђивање ратних злочина. Изложбу је посетило преко 6.000 грађана, па је касније пренета у Београд. Нису наведени фотографи који су били аутори изложених фотографија. Не зна се да ли су фотографије сачуване. То је била и прва велика изложба фотографија у Чачку.¹¹

10 Слободни глас, бр. 41, Чачак, 9. новембар 1945, 2.

11 После овог догађаја у Чачку је организован низ изложби у којима су коришћене фотографије, али по мишљењу аутора протекло је пуно времена до организовања изложби на којима је фотографија била или примарни или једини експонат. До сада се истиче неколико изложби фотографија организованих у Чачку. Уметничка галерија „Надежда Петровић” у Чачку, у својим просторијама је октобра 2001. године организовала ретроспективну изложбу фотографија Бранибора Дебељковића (рођен 1916. године у Приштини, од оца Драгутина и мајке Ангелине, рођене Градојевић, преминуо 2003. године у Торонту). Изложба је обухватила његове уметничке фотографије у Србији од 1936. до 2001. године. Штампан је и каталог изложбе на 166 страна. Дебељковић је магистрирао на теми о фотографији. Био је редовни професор на Факултету драмских уметности у Београду. Мајстор је фотографије Фото-савеза Југославије, односно Србије, и дописни члан Немачког друштва за фотографију. Професор Дебељковић говорио је и писао да је фотографија, пре свега, документарна, уметничка, естетска и емоционална. Добре фотографије треба да покажу не само виђење једног појединца, већ и гледање једног доба. „Памтити породично”, назив је изложбе црно-белих фотографија двадесетак чачанских породица из првих деценија XX века, а у организацији Грађанског парламента Чачка, Уметничке галерије „Надежда Петровић” и Међуопштинског историјског архива из Чачка, која је одржана маја 2002. године у галерији „Рисим”. Штампан је и каталог на шест страна у 300 примерака. Реализатор изложбе била је Лела Павловић, историчар Међуопштинског историјског архива из Чачка. Било је изложено 140 фотографија различитог садржаја које одсликавају градски и привредни живот Чачка. За поједине фотографије исписани су подаци о фотографима: Дани Симић, Димитрију Коцићу, Тому Зупану и Драгану Виторовићу из Чачка, Милану Крчмаревићу из Врњачке Бање, Луки Јовановићу из Ђуприје, Милану Јовановићу из Београда... Захваљујући овим и другим фотографима, ми данас јасније сагледавамо слику тог времена. Породице у граду и селима имале су своје датуме рођења, веридби, венчања, свадби, посета рођацима, слава, забава, излета, спортских такмичења, као и других активности. У Галерији Народног музеја у Чачку, од 9. до 16. новембра 2006. године, одржана је изложба фотографија „Чачак некада и сада”. Изложбу су организовали Друштво за неговање традиција Чачка „Чачани” и Народни музеј. На 28 панела било је напоре до постављено пет до седам фотографија већег формата у црно-белој техници и у боји. Изложба је привукла велику пажњу јавности. По затварању пренета је у Чачанску гимназију. Фото-кино Савеза Србије и Фото-кино клуб „Чачак” већ неколико година у граду на Западној Морави организују годишњу изложбу фотографија под називом „Дани фотографије у Србији”. Фотографије припремају уметнички фотографи из Србије и Чачка. Народни музеј у Чачку, у сарадњи са Међуопштинским историјским архивом и Народним музејом из Ваљева, приредио је изложбу „Солунски фронт у објективу ратног сликара и фотографа Драгољуба Павловића (1875-1956)”. Изложба је отворена 16. децембра 2005. године у галерији Чачанског музеја. У

Пола века пре овог догађаја у Чачак су почели да навраћају први путујући фотографи. У регистру занатлија Чачка који је вођен од 1911. до 1949. године, на страни 127. уписани су, поред осталих занатлија, и фотографи: 16. августа **Милутин Ристић** и **Александар Симић**, 6. августа **Бранко** (Бранислав – прим. аутора) **Пурић**, 16. октобра 1946. године **Стеван Милић** и 13. новембра 1947. године **Александар Марковић**. За последњу двојицу не постоје никакви подаци.

У Чачку је, путем разгледница, оставио трага и **Владимир Јовановић** – **Призренац** који је на реверсу фотографије имао одштампан текст: „Фотографски атеље Владе Призренац – Чачак”. Око 1920. године радио је фотографије „картонке”, а потом и класичне. Снимао је у Приличком кисељаку објекте за разгледнице око 1930. године. Имао је атеље у Чачку, али није утврђено где се локал налазио.

Нема података о **Богдану С. Ђорђевићу**, фотографу из Чачка, Србија, како пише на реверсу једне фотографије пронађене у једној породици у Београду. На фотографији се налази човек са шеширом на глави у старинској ношњи, али нигде није забележена година снимања. Може да се закључи да је радио у Чачку око 1880, а то значи пре Франца Падовића који је у Чачку отворио фотографску радњу 1890. године. Ти фотографи с краја XIX и почетком XX века снимали су чачанске трговачке и друге породице (на пример Јанка Ерића, Кренове, Василија Гавровића, Драгутина и Миленка Љујића, инжењера Светолика – Лику Станковића, Павла Брушију), као и многе виђеније занатлије и државне службенике.¹²

Фотограф **Љуба Петковић** из Чачка учествовао је на првој фотографској изложби Српског географског друштва одржаној у Београду 1911. године. У конкуренцији учесника трећу награду делили су Аврам Ђирић Ердоглија, фотограф из Краљева (Жича, 1880 – Краљево, 1913) и Љуба Петковић, фотограф из Чачка, о коме за сада не постоје поуздани подаци. Прва награда није додељена.

Мирослав Александрић из Младеновца је приликом дужег истраживања старих фотографија у Србији пронашао једну фотографију на чијем је реверсу

Првом светском рату, према заповести војводе Живојина Мишића (1857-1921), Драгољуб С. Павловић постао је први наш ратни сликар и фотограф. Снимао је и у балканским ратовима (1912-1913). Захваљујући ратним фото-репортерима и сликарима, којима је то била једина обавеза, ми данас имамо документарне фотографије и слике из ових ослободилачких ратова које су широко коришћене у књигама, албумима и публикацијама као веран доказ о храбрости српских ратника и тешког страдања становништва од аустроугарских, немачких и бугарских окупационих војника. О многим ратним догађајима и борбама српске војске писала је својевремено и инострана штампа. Да су ратни сликари, фотографи и новинари у српској војсци од 1914. до 1918. године, сваки на свој начин, бележили ратне догађаје и учеснике у њима, сведочи посебна књига. Њихов рад у тешким ратним условима јесте значајан документарни допринос националној историји Србије.

12 Зборник радова *Наша прошлост*, бр. 6, Краљево, 2005, 42.

написано: „Драгом тати и мами односно деди, баби, теткицама и ујчету од зета Љубе, ћери Дане и унучад: Каје, Ацка и Љубице. (Љубица му је била супруга). Сликао г. Љуба Петковић, књиговођа Чачанске штедионице својим сопственим апаратом 4. октобра 1909. год. На успомену!” На фотографији се налази Љуба Петковић са двоје деце и супругом. Он је био активни фотограф-аматер, али се не зна да ли је имао своју радњу, јер је радио као књиговођа. Других података о њему до данас нема.

Народни музеј у Крагујевцу је 1989. године организовао изложбу под називом „Крагујевац на старим фотографијама 1859–1918”. Издат је и каталог изложбе. Аутори су били Миломир Минић и Предраг Михаиловић. У каталогу је написано да је Љуба Петковић рођен 1879. године у Крагујевцу, да је основну школу и гимназију завршио у Крагујевцу, а трговачку академију у Минхену.¹³ Школујући се у Минхену, научио је да снима и израђује фотографије. По повратку у Крагујевац донео је фотографски апарат и прибор за израду фотографија. Углавном је радио као аматер, јер је у Крагујевцу радио као финансијски службеник. Највише је снимао пејзаже, делове града и грађане. Један је од оснивача Друштва фото-аматера у Крагујевцу 1902. године. Снимао је и за време Првог светског рата. Престао је да снима 1928. године, а фотографску опрему је дао синовима Антонију и Срби. Из Крагујевца је са породицом дошао у Чачак где је радио као књиговођа Чачанске штедионице (приближно од 1905. до 1910. године), када се поново вратио у Крагујевац. Снимао је пределе у Овчар Бањи и пејзаже са Западне Мораве. Ове фотографије вероватно имају његови синови, односно њихови потомци. Фотограф- аматер Љуба Петковић преминуо је у Крагујевцу 1943. године.

Фотограф **Стојан Јовановић**¹⁴ доставио је рачун једном од Кренових за израђене породичне фотографије. Овај рачун није пронађен. Зато не може да се сазна ко је и одакле је овај фотограф. Можда је радио као путујући фотограф.

Фотограф **Омил Зисић** је (отац Јован, срески писар) на шестој седници Општинског одбора 10. марта 1920. примљен за грађанина чачанске општине са својом фамилијом: мајком Христином и сестрама Ружицом и Босиљком.¹⁵ Није био ожењен. Фотографска радња (монтажни локал) била му је на почетку данашње Улице кнеза Милоша у Чачку. Радио је у Чачку око три године. Убрзо се разболео и преминуо. Сахрањен је на Чачанском гробљу. Био је стар око 40 година и као фотограф је са фамилијом дошао из Крагујевца.

Из текста Николе Зега (1863–1940), професора чачанске Гимназије, „Успомена на Божу Кнежевића”¹⁶, сазнајемо да је из Београда стигао у Чачак

13 | Миломир Минић, Предраг Михаиловић, *Крагујевац на старим фотографијама 1859-1918 (каталог изложбе)*, Крагујевац, 1989.

14 | Међуопштински историјски архив у Чачку, К-3, Ф-III (фондови „Фердинанд Крен – Станковић 1826-1978”)

15 | Радош Ж. Маџаревић, *Записници са седница Општинског одбора општине Чачанске од 1918. до 1922.*, Чачак, 2006.

16 | *Живот и рад*, Београд, 1934, 924.

фотограф **Лазар Летцтер** са препоруком Министарства просвете да може да слика гимназијске ученике по унутрашњости. У Гимназији је урадио више фотографија школске 1893/1894. године, али су у књизи објављене три.¹⁷ Наводимо их редом: професорски колегијум (њих десет), али професор Божа Кнежевић није желео да се фотографише, па га је касније Никола Зега кришом нацртао и тај цртеж је објављен у овој књизи, на другој су ученици II разреда, а на трећој ученици III разреда са разредним старешином Гргуром Јакшићем. У време ове школске године поуздано се зна да је у Чачку имао фотографску радњу Франц Падовић, али није имао одобрење за снимање ученика као београдски путујући фотограф Лазар Летцтер. Снимио је гимназијске ђаке у Ужицу, Крагујевцу, Зајечару и другим градовима.

Стални фотографи у Чачку

Франц Падовић (1846–1903)

Франц Падовић¹⁸ је био први стални фотограф у Чачку. Радио је од 1890. до 1903. године. Имао је атеље уз своју кућу у данашњој Улици Косовски венац, која је давно порушена због нове градње.¹⁹

Мирослав Александрић из Младеновца, љубитељ фотографије и истраживач, већ дуже времена прикупља грађу о старим српским фотографима из периода израде „картонки”: од 1900. до 1925. године. То су били специјално урађени, штампани и декорисани картони са називом и власником атељеа, на које су фотографи после израде налепљивали фотографије, обично породичне, па их потом давали муштеријама уз наплату. Мирослав Александрић је у фебруару 2007. аутору овог текста доставио петнаест копија „картонки”, међу којима су три Франца Падовића. На једној од њих (из 1887. године) на реверсу је написано (одштампано): „Franz Padovay, Widdin – Bulgaria”. На дну друге фотографије стоји: „Franz Padovay, Widdin”. Трећа је украшена графиком са четири анђелчића и стилизованим фото-апаратом на стативима, а у врху је, у кругу, написан назив

¹⁷ Др Андрија Б. К. Стојковић, др Бранко В. Ковачевић, *Чачанска гимназија 1837-1987*, Чачак, 1987, 86, 96.

¹⁸ У матичној књизи умрлих за Чачак, на ред. бр. 43/1903, уписани су година, месец и дан смрти: 8. октобар 1903. „Изнадана смрт, стар 62 године, у браку 22“, уписао је свештеник Велимир Белопавловић.

¹⁹ На Чачанском гробљу у споменик од белог мермера (са крстом) уклесан је текст: „Франц Падовић из Чачка, рођен Сигетвар 1846-1903. Овај споменик подиже благородна супруга Анка, дипломирана бабица у Чачку, 1904. године.” На споменику је била постављена његова фотографија, али је временом испала и није сачувана. Споменик је са оградом од кованог гвожђа, па је и данас у добром стању. Супруга Анка је вероватно сахрањена поред супруга, али за њу не постоји никакво обележје.

фирме: „Franz Padovits fotograf – Rožarevac”. При дну ове фотографије исписано је ћирилицом: „Франц Падовите, фотограф у Пожаревцу”.

Мирослав Александрић је обезбедио снимак Франца Падовића *Краљеве воде на Златибору* (Народна библиотека Србије, инв. бр. 324/17, није забележено време снимања). На реверсу се налази округао печат исписан ћирилицом: „Фотографија Франца Падовића – Чачак”. На другој фотографији из Видина налази се потпис – Franz Padowitz, Widdin.

Драган Фелдић²⁰ је, поред осталог, написао: „Међу наведеним фотографијама нема (мисли се на наводе из књиге Б. Дебељковића „Стара српска фотографија” – прим. М. Александрић) Франца Падовића (Franz Padovits). Он је имао фото-атеље у Пожаревцу раних осамдесетих година XIX века.”

Из ових скромних података може се закључити да је Франц Падовић, по доласку у Србију, радио као путујући фотограф у Видину, Пожаревцу, Краљеву, Горњем Милановцу и другим местима. У то време није било довољно посла у једном месту.

Драган Драшковић („Фотографије и разгледнице у Народном музеју Краљево”²¹) је записао: „За Франца Падовића сећање трговачке породице Томовић из Краљева сачувало је податке да је био фотограф у Краљеву крајем XIX века и да је сликајући по вашарима упознао жену у Чачку, због које се преселио у Чачак где од 1890. има фото атеље. Подаци се узимају са реверса фотографија, али су непотпуни.”

Други извори упућују на мало поузданији закључак – да су се Франц Падовић и Анка знатно раније упознали у Сигетвару (Мађарска) и око 1875. дошли у Србију.

„Прва учена квалификована бабица у Чачку била је Фаника – Анка Падовић,²² супруга Франца Падовића, фотографа, рођена у Сигетвару, у Мађарској, 1850, бабичку школу завршила је у Бечу. Кад је њен муж, као војни бегунац, дошао у Србију око 1875. године, она је дошла са њим. Најпре су били у Горњем Милановцу, а од 1890. у Чачку. Дуго је била варошка односно општинска бабица у Чачку. Умрла је 1938. године.”

Мирослав Миле Мојсиловић (1921–1993),²³ новинар „Чачанског гласа”, публициста и хроничар старог Чачка, 2. августа 1972. године у разговору са Загорком Милутиновић из Чачка (рођена 1885), забележио је да је, поред осталог, Анка Падовић била прва школована бабица у Чачку, да је рођена у Сигетвару и да јој је муж Франц Падовић, први фотограф у Чачку, аустријски држављанин. Дуго је као војник био у аустроугарској војсци. Када му је

20 Драган Фелдић, *Прве фотографије, Пожаревљани и Пожаревац*, Пожаревац, 2000.

21 Зборник радова *Наша прошлост*, бр. 6, Краљево, 2005, 37.

22 Мирослав Миле Мојсиловић, Радован М. Маринковић, *Здравство чачанског краја*, Чачак, 1979, 94.

23 Мирослав Миле Мојсиловић, *Само је један твој град*, Чачак, 1995, 249.

дојадило, побегао је са женом, од које је био старији неколико година, и дошао у Србију око 1880. године. По доласку ишао је од места до места са фотографским апаратом и снимао људе и породице. Тако је са Анком стигао у Пожаревац и Горњи Милановац, а одатле у Чачак 1889. године где је и остао. У Краљево је одлазио као путујући фотограф. У Чачку су становали у Обилићевој улици, до куће Веселина Миликића (касније председника општине Чачак). Падовић је од трговца Јанка Ерића купио плац у Улици Косовски венац и на њему изградио кућу. У браку су имали кћерку Јелену која се удала за Сима Стефановића из Чачка са којим је имала двоје деце. После Симове смрти преудала се у Краљево, где је умрла 1962. године, премда Загорка није сигурна за ову годину. Колико се она сећа, Анка је рођена 1845, а умрла у Чачку 1933.²⁴ у 88 години.

Мало је сачуваних фотографија које је снимио и урадио Франц Падовић, али је једна објављена у књизи „Прича о Љубићу”.²⁵ На фотографији димензија 10 x 20,5 cm снимљена је 1899. године породица Вучића Митровића из Љубића (супруга Пауна и њихови најближи). Ова фотографија је налепљена на картон димензија 23 x 28 cm. На левој страни је вертикално ћирилицом одштампано: „Франц Падовић, фотограф, Чачак”.

У рачунској књизи, I део, од 1899. до 1910. године, штампарије Стевана Матића (1855–1936) из Чачка, види се да је у јануару 1900. штампано фотографу из Чачка Францу Падовићу 100 визит карти, у августу 1901. године 50 фото–картона са фирмом и 25 посмртница октобра 1903. поводом његове смрти. Ова књига чува се у Народном музеју у Чачку.

У кући Петра Папића у Чачку, Обилићева 6, зета фамилије Васа Гавровића, 21. фебруара 2007. пронађена је фотографија „картонка” (6,5 x 10,5 cm) Франца Падовића, на којој су, око 1885. године, снимљени Косара и Лепосава Гавровић.

Падовић је, као једини фотограф у Чачку од 1890. године, снимао виђеније трговачке породице, а међу њима и породицу Фердинанда (1826–1894) и Стевана (1864–1919) Крена који су били индустријалци и трговци.

У Међуопштинском историјском архиву у Чачку, у породичном фонду „Фердинанд Крен – Станковић”, који садржи грађу од 1849. до 1946. године, налазе се три писма фотографа Франца Падовића писана ћирилицом (датирана на 17. и 22. јун 1893, док једно нема датум) упућена из Горњег Милановца Стевану Крену у Чачак. Из писама види се да је овај фотограф снимио неког из породице Кренових и да треба да уради 18 фотографија за 2,16 динара. Једно писмо у Чачак послао је по фијакеристи, јер због посла није имао времена да дође у Чачак и због тога изгуби два дана. Два писма је потписао: „Са одличним поштовањем Франц Падовић, фотограф”. И писмо без датума је потписао: „Са особитим поштовањем Франц Падовић, сликар из Чачка”. Лазар Летцтер, путујући фотограф из Београда, долазио је у Чачак и фотографисао и чланове

24 | У матичним књигама Општинске управе општине Чачак за 1933. годину нису уписани подаци о смрти Анке Падовић.

25 | Родољуб Петровић, *Прича о Љубићу*, Чачак, 2004, 259.

породице Кренових. Сачуван је један његов снимак када је био краљевски дворски фотограф. Тако је одштампано на картону.²⁶

Из већ поменутог рачунске књиге штампарије Стевана Матића види се да је Франц Падовић у овој штампарији у септембру 1903. наручио извесну количину картона за фотографије са његовим потписом као фотографа.

У књизи „Развој ликовне културе у Чачку”,²⁷ између осталог је наведено да је први фотограф који је у Чачку отворио своју фото радњу био Франц Падовић (Фрања). Најстарији подаци о његовом боравку у граду датирају из 1890. године.

Јасна Марковић је у књизи „Анастасово време 1839–1989”, као и у каталогу фотографа код Срба 1839–1959 (150 година), навела само Франца Падовића из Чачка, али без временског одређења. Он је био први фотограф у Чачку са фото-атељеом који је отворио 1890. и у коме је радио све до смрти 1903. године.

Добривоје Н. Симић (Ниш, 1884 – Чачак, 1916) и
Дана Симић (Краљево, 1896 – Београд, 1993)

За сада нема истражених података од када до када је Добривоје Н. Симић имао свој или заједнички фото-атеље у Чачку. На споменику на Чачанском гробљу (преко пута породичне капеле Кренових), на једној страни уписано је пет података овим редом:

- Сигмунд Вирер, пивар, 1884–1922;
- Добривоје Н. Симић²⁸, Катарина Гербер Вирер, 1884–1927;
- Илија Тодоровић, 1886–1944;
- Драгана Тодоровић, 1926–1941.

Катарина Гербер (девојачко Чесферле), удата Вирер, била је 38 година у браку са Сигмундом Вирером. Нису имали деце. Инжењер Илија Тодоровић рођен је 1886. у Туприји, а умро је у Чачку 21. септембра 1944. године. Тодоровић је био други Данин супруг, иначе фотограф из Чачка. У браку су добили троје деце: Драгану, Веру и Тодора. Први Данин супруг био је фотограф Добривоје Н. Симић, са којим је имала само кћер Љубицу, која је касније била удата за Огњена Радовића, професора немачког језика на Филолошком факултету у

26 Међуопштински историјски архив у Чачку организовао је изложбу „Приче мога града – из породичне ризнице Кренових”, (децембар 2001 - јануар 2002). Представљена су документа и фотографије из породичног фонда „Фердинанд Крен – Станковић 1849-1919”. На фотографијама нема имена фотографа. Аутор изложбе и каталога била је Лела Павловић, историчар.

27 Драгана Божовић, *Развој ликовне културе у Чачку*, едиција „Наслеђа” Уметничке галерије „Надежда Петровић”, Чачак, 2005, 24.

28 У матичној књизи умрлих Општинске управе општине Чачак утврђено је да је Добривоје Симић рођен у Нишу 1884, а умро у Чачку 19. априла 1916. године, да је стар 31 годину и да је ожењен, да је у браку био 15 месеци и да су споменик подигли брачни пар Тодоровићи, Дана и Илија.

Београду. Његова сестра била је Маргита Радовић, професор књижевности у чачанској Гимназији. Добривоје и Даница – Дана били су у браку петнаест месеци. Становали су у кући С. Вирера (данас Господар–Јованова улица). Поред ове куће био је њихов фотографски локал. У њему је данас златарска радња. Дана (девојачко Балтић), рођена је у Краљеву 1896. године.

Нема истражених података када су и где завршили фотографски занат Добривоје Н. Симић и његова супруга Дана. Упознали су се највероватније у Чачку око 1915. године. Почетком XX века у Краљеву су имали своја атељеа фотографи С. Мојсиловић (око 1905), Александар Хофман (1906–1907) и Аврам Ђирић Ердоглија (од 1880. до 1913.), као и други, па је могуће да су у неком од ових атељеа научили фотографски занат и потом дошли у Чачак, где није било атељеа, јер је Франц Падовић преминуо 1903. године.

Добривоје Н. Симић је 1912. године снимио Владичин конак пре него што је срушен, а који је био изграђен 1837. године и који се налазио на месту данашње зграде Гимназије. Фотографија је димензија 18,9 x 22,8 cm и данас се чува у Народном музеју у Чачку (Инв. бр. 901).

Када је Добривоје умро 1916. године, Дана је извесно време наставила да у истом локалу води фотографску радњу.

Породични скуп фамилије Цвијовић Дана Симић снимила је у Чачку 1920, а капетана Радоја Симића са супругом и децом у атељеу 1925. године. Ова фотографија се данас налази у кући фотографа Аца Симића у Чачку. Иначе, Александар Ацо Симић није у сродству са Даном Симић.

У албуму фамилије Кренових Марија Баудиш (удата Бокарев) из Чачка чува фотографију коју је урадила Дана Симић око 1920. године. На фотографији су Франциска и Емилија Крен са Николом Зегом, професором чачанске Гимназије, који је био њихов кум.

Душан Г. Матовић (1932) из Чачка чува породичну фотографију на картону 17 x 22 cm Радивоја Матовића (1857–1938) са децом Глигоријем, Василијем, Миком, Арсенијем, Јездимиром и Радишом, коју је урадила у атељеу фотограф Дана Симић око 1920. године. Јездимир и Глигорије били су познати чачански трговци.

Добривоје Н. Симић је око 1915. године снимио Милана Гавровића, полицијског писара, на белом коњу, у дворишту његове куће у Чачку, у Обилићевој 6. Фотографија се налази на картону 10 x 14,5 cm. У доњем десном углу реверса одштампано је: „Добривоје Н. Симић – Чачак” (коса слова у једном реду). Снимио је и венчање Стевана Гавровића и Марије („картонка”). На реверсу је написано исто што и на претходној фотографији.

У породичном албуму Маријане Матовић нађена је фотографија трговца из Чачка Јездимира Матовића (1888–1969), у српској војничкој униформи из балканских ратова (1912–1913). У дну фотографије („картонка“), на десној страни, уписано је „Cabinet Portrait”, док се на реверсу налази стилизована слика три анђелчића са фото-апаратом на стативу са потписом, односно печатом: „Фото Добривоје Н. Симић – Чачак”. На дну је написана реч „Souvenir”. У кући

Дојчила С. Митровића (Чачак, 1907 – Београд, 1955) постоји велика скупна фотографија учитеља Стевана К. Вучковића са 43 свршена ученика Чачанске основне школе 1919–1923. године. Њу је снимила и урадила Дана Симић, фотограф из Чачка.

Судећи по неким породичним фотографијама, у Чачку су у исто време радили фотографи Димитрије Коцић и Дана Симић (око 1924–1925). Коцић је радио и касније.

За сада нису пронађене личне фотографије Дане и Добривоја Симића. У старијим чачанским фамилијама могу се пронаћи фотографије старијих фотографа, али са мало биографских и радних података, јер о њима није ништа написано.

Даница Дана Тодоровић је свој фотографски локал 1947. године продала Драгославу Глишовићу из Бреснице, а он га је после неколико година продао фотографу Милошу Симовићу из Чачка. Симовић ју је око 1970. године продао Криту Дишпалију, златару из Призрена. У овом локалу се и данас налази златарска радња. Дана се са децом преселила у Београд, где је у Захумској улици породици обезбедила кућу која и данас постоји. Према изјави Златинке Тодоровић (1931) из Београда, дате 3. августа 2008. године Милану Р. Милошевићу, Дана је у петој години остала без оба родитеља. Њу и њеног брата Војислава у своју кућу у Чачку примају Сигмунд и Катарина Вирер (који нису имали деце) да се о њима брину, премда нису били законски усвојени. Дана је, наводно, фотографски занат изучила у својој радњи уз супруга Добривоја. Била је одличан фотограф. Осам година била је удовица, па се потом преудала за машинског инжењера Илију Тодоровића. Њихова деца су Драгана (1926 – страдала 1941. године), Вера и Тодор (1922–1998), Златинкин супруг. Она има доста фотографија од којих је један број Даниних радова, нажалост, раније уништен. Од сачуваних фотографија, три је дала на употребу. Није одржавала везе са породицама из Чачка.

Томо Зупан (1897–1947)

Познати чачански фотограф од 1924. до 1941. године био је Томо Зупан. Рођен је 12. новембра 1897. у Бањалуци, од оца Јакова (Тројане – Словенија) и мајке Марије, девојачко Родић, ожењен Штефанијом Шмит (рођена 1899. године у Осјеку). Датум смрти (4. август 1947. године) накнадно је уписан.²⁹

По казивању Александра Аца Симића (1923–2007), бившег фотографа из Чачка, Зупан је фотографски занат изучио у Бечу. Други извори, о којима ће касније бити речи, упућују да је 1918. дошао у Сарајево, где се 1. јула 1919. оженио, а 28. марта 1920. добио кћер Теодору. Из Сарајева су се одселили у Сплит у коме су остали од 1. августа 1922. до 15. септембра 1924. године. За ово време

²⁹ У матичној књизи умрлих матичара Општинске управе Општине Чачак, на ред. бр. 132/1954 уписани су ови подаци, али није уписана одлука надлежног органа на основу које је извршен накнадни упис.

Зупан је професионално радио фотографске послове. Из до сада неутврђених разлога породица Зупан се већ у октобру 1924. иселила из Сплита и дошла у Чачак у коме се трајно настанила.

Да би неки досељени грађанин могао да отвори занатску радњу, Суд општине чачанске морао је да га прими за грађанина вароши Чачка. У том смислу, Зупан је 5. маја 1926. године Суду и Одбору општине Чачка поднео молбу да буде примљен за грађанина, наводећи да је од пре годину дана житељ Чачка и да као фотограф ради код Дане Симић која је већ раније имала фотографску радњу, па он намерава да остане у граду.

Уз молбу је приложио и уверење (посведочје) Општине Сплит од 11. фебруара 1925. године у коме су наведени лични подаци, као и то да је за време боравка у Сплиту (од 1. августа 1922. до 15. септембра 1924.) био доброг владања и да није осуђиван.

После спроведеног поступка, Суд и Одбор општине чачанске су 24. јуна 1926. године донели решење да се Зупан прими за грађанина вароши Чачка.³⁰ Председник је тада био апотекар Радивоје Пантовић (Лиса, 1878 – Чачак, 1939) из Чачка. Решење је, уз потпис, Зупан примио 30. јуна 1926. године.

Пошто је испунио услове за настањење у Чачку, отворио је своју радњу у локалу Данице Дане Симић који се налазио у Господар–Јовановој улици број 6 (до данашње зграде Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“). Породица Зупан становала је у омањој дворишној кући поред фотографског локала према тадашњој згради пивара Сигмунда Вирера (1884–1922). Брачном пару Зупан у Чачку су рођени кћи Отилија и син Желимир. Радња је носила назив „Фото Т. Зупан – Чачак“, а на већину фотографија стављан је печат фирме – „Фото атеље Т. Зупан – Чачак“. Локал је био добро опремљен, имао је потребни декор, као и лабораторију за прераду филмова, плоча и израду фотографија захтеваних формата и намена. Око 1935. године урадио је седам фотографија из Овчар Бање, димензија 13 x 17 cm. Међу њима су четири објекта – купатила и помоћне просторије, уз неколико грађевинских објеката за смештај бањских гостију. Посебно је квалитетан панорамни снимак манастира Ваведења са околином. У кући трговца Васа Гавровића пронађена је фотографија групе ученика чачанске Гимназије који су изводили представу „У ранама на бојишту“ (тема из Првог светског рата) коју је снимио и урадио Т. Зупан 1933. године.³¹

30 | Међуопштински историјски архив у Чачку – Фонд Суда општине Чачак за 1926. годину.

31 | Народни музеј у Чачку је 1999. године организовао тематску изложбу „Општина Чачак и њени председници 1918-1941“ (аутор Милош Тимотијевић). Експонати су на увећаним фотографијама (30x40 cm) били изложени на паноима у музејској Галерији. Био је изложен 181 експонат. Штампан је и каталог на 24 стране. Изложене су следеће репродукције фотографија Тома Зупана: Доношење бадњака у Чачак, Свечани ручак у електричној централни 1932, Свечано отварање Фабрике хартије у Чачку 1930, Фабрика хартије у Чачку после 1930, Краљ Александар I Карађорђевић у Чачку 1929, Освећење Фабрике хартије у Чачку 1930, Рашо Гавровић и Стеван К. Вучковић - изградња Дечјег одмаралишта на Јелици 1935, Свечаност при отварању Дечјег одмаралишта на

Зупан је био веома послован и предузимљив фотограф, што сведочи и један оглас у „Чачанском гласу” (први број од 16. јула 1932. године) на шестој страни: „Криза умире, сликајте се брже, да бисте сачували успомене и нежне црте лица! Сликам најјефтиније, најлепше и најбрже и увеличавам слике у свакој величини, – Т. Зупан „Мали жупан”. Осим овога, нису пронађени његови други огласи.

Зупан је у своју радњу примао и ученике. Тако је код њега фотографски занат завршила девојка Ана Цвијовић из Чачка. Касније се удала и отишла у

Јелици 1935, Рашо Гавровић и гости из Херцег Новог на Јелици 1935, Испраћај среског начелника 1931, Изградња споменика жртвама Првог светског рата (одбор жена), Породица Солујић у дворишту своје куће 1931. и Градња нове основне школе у Чачку 1936. године. Зупан је 1934. снимиио грађевинско-школски одбор од 11 чланова за изградњу школе у Парменцу (фотографија је на картону), а 1933. године 29 чланова Оснивачког одбора мајки у кухињи Подмлатка црвеног крста при чачанској основној школи на челу са Стевном К. Вучковићем. Свака чланица је посебно снимљена у овалном облику, а испод се налази име и презиме учитељица и осталих чланица. Фотографија је на картону 18x24 cm са потписом Т. Зупан 1933. На изложби фотографија чачанских породица прве деценије XX века под називом „Памтити породично”, одржаној маја 2002. године у галерији „Рисим”, фотограф Томо Зупан заступљен је са петнаест од 140 фотографија. Изложбу су организовали Грађански парламент Чачка, Уметничка галерија „Надежда Петровић” и Међуопштински историјски архив из Чачка. Реализатор изложбе била је Лела Павловић, историчар. Од петнаест фотографија Тома Зупана наводимо следеће: Професори на излету у Заблаћу 1927, Бећарски сто у хотелу „Крен”, на Врбци – април 1928, Породица железничара Петронија Караичића 1930, Брачни парови испред куће у Х. Вељковој 1933, Ђачка приредба у Првој основној школи 1937, Деца из породице Луковић – Чачак 1931, Луковићи у атељеу 1935, Деца породице Ровчанин, Врбца 1927, Породица Ешкенази 1925, Венчање Љујић – Ускоковић 1931, Ускршња фотографија Љујића и осам фотографија кћерке Олге 1928, Венчање Олге Љујић и Миодрага Радичевића 1937, Сестра Олга и брат Петар Љујић, Милица Љујић – Ускоковић 1930, Вереници Даринка Милосављевић и Десимир Константиновић 1932, Погребна поворка испред Чачанске цркве 1941, Млади ловци, околина Чачка, 1927. и У дворишту породичне куће Крен – Станковић 1927. Ове фотографије нису поређане хронолошким редом, али се види разноврсност тема. У атељеу је 1. септембра 1931. године снимиио породицу Косте Цвијовића из Чачка (тринаест чланова), Симовић Радомира, учитеља, Светомира, дивизијског генерала и остале. У библиотеци Дојчила С. Митровића (Чачак, 1907 – Београд, 1995) у Чачку, постоји седам фотографија са мотивима из Овчар Бање (13x17 cm) које је Зупан снимиио и урадио око 1935. године, а о којима је већ било речи. Постоје и две разгледнице (9 x13 cm). Једна је панорама Гуче, а друга „Извоз јабука из магацина Алексе Протића – Гуча”. Обе разгледнице снимиио је Зупан, а издао је Адам Протић из Гуче 1931. године. Поред ових, познате су и две његове веће фотографије Учитељског дома у Чачку у Учитељској улици бр. 8. Прва је из 1931. године и на њој се види изграђен и потпуно завршен Дом испред којег се налази група учитеља и активиста. На другој фотографији је група око 50 учитеља испред Дома који су учествовали на трећој седници Учитељског удружења Чачка. Зупан их је снимиио 10. октобра 1932. године. Обе фотографије су на картону димензија 17x22 cm и са потписом „Т. Зупан, фотограф – Чачак”. Зупан је снимиио и венчање Раја Матовића и Косаре 1935. године у Чачку. Фотографија је на картону 16 x 22 cm и са потписом оловком „Фотограф Т. Зупан, 1935”. Чува се у породици Душана Г. Матовића. Такође, снимиио је и венчање Богосава Д. Пајовића, пекара из Чачка, и Ружице Јовановић - Пајер 1935. године у Чачку.

Београд. У Чачку није имала своју радњу. Као фотографи радиле су и Мила Цуцулић и Рускиња Шура (презиме непознато).

Од 1933. до 1934. године у Амициној улици изградио је кућу у којој је са породицом живео до 1941. године. Фотограф Томо Зупан преминуо је 4. августа 1947. године, а супруга и деца су се одселили из Чачка.

Димитрије Коцић

О Димитрију Коцићу из Чачка нема писаних података, осим у часопису „Наша прошлост” број 6,³² у коме се наводи да је Вуле Вукашиновић прву фотографску радњу отворио у Чачку са шураком под називом „Фотографски Уметнички Атеље и Завод за увељичавање слика В. Вукашиновић и Коцић – Чачак”. Не зна се које је године то било, али се већ 1925. В. Вукашиновић са породицом (супругом Персом, сином Радомиром и кћерком Радмилом) преселио у Краљево, одакле су и дошли. Сестра Димитрија Коцића се звала Перса. Вероватно је да је, по одсељењу њиховог зета В. Вукашиновића у Краљево, Димитрије Коцић 1925. године, или мало касније, у Чачку основао фотографску радњу, мада из тог периода за сада нема пронађених фотографија, осим једне из 1928. године – Чачански трговци и њихови ученици.

Да је Коцић радио као фотограф у Чачку од 1925. до 1938. године сведочи његових шест фотографија које су власници донели на изложбу чачанских породица из првих деценија ХХ века, а која је одржана маја 2002. године у Галерији „Рисим”. Том приликом је издат и каталог у коме је пописано 140 фотографија. На већини фотографија уписана су и имена фотографа. Од поменутих шест коцићевих фотографија две су из 1930, а по једна из 1933, 1934, 1935. и 1938. године. Све су породичне, осим матураната Трговачке школе из 1930. и „Соколице” – учеснице добротворне Светосавске забаве из 1938. године. Исте године снимио је и хотел „Русију” и фотос умножио као разгледницу.

У „Чачанском гласу” од 17. септембра 1933. године, атеље Коцић, до хотела „Париз”, Улица Хајдук-Вељкова, објавио је оглас:

„Не заборавите да фотографија није само уметност, већ треба имати и добре апарате које сам са највећим трудом набавио такав од чувене фабрике Kviklender Хелјаг са најјачом оптиком јачине 1:4,5 који ми омогућује све фотографске радове по захтеву поштованих муштерија. Фотографије за легитимације могу бити за један сат – са поштовањем Коцић.”

У „Чачанском гласу” од 24. септембра 1933. године дао је овакав оглас:

„Фото атеље Коцић до хотела „Париз” – добри апарати, добра оптика, па морате добити добро израђене фотографије у свим бојама. Легитимације израђујем за један сат.” Исте 1933. године поновио је сличан оглас још шест пута.

32 | Драган Драшковић, *Фотографије и разгледнице у Народном музеју Краљево*, у: Зборник радова „Наша прошлост” бр. 6, Краљево, 2005, 52.

Последњи оглас у „Чачанском гласу” објављен је 3. новембра 1934. године. У њему се наводи да Коцић израђује фотографије у свим бојама (то су били специјални фото-папир и посебна технологија; нису то боје као данас – примедба Д. В.), као и порцулане за надгробне споменике и да увећава сва огледала на каучуку са односном сликом. Из ових огласа види се да се Коцић професионално односио према фотографским пословима. На пример, на Васкрс 1934. године снимио је групу од десет пекара Пекарске задруге из Чачка.

По изјави фотографа Александра Аца Симића из Чачка, датог 10. маја 2006, фотограф Димитрије Коцић се око 1938. године са породицом (супругом Росом, кћеркама Олгицом и Мицом) преселио у Горњи Милановац, где је отворио радњу „Фото Коцић” у Улици краља Александра.

У албуму старог Милановца³³ објављене су четири групне фотографије ученица Женске занатске школе. На једној је, са ујутра 1939. године, потписан Коцић. На осталим није потписан, али је очигледно по начину снимања да је и ове три фотографије он урадио.

Пре 1941. године Коцић се са породицом из Горњег Милановца одселио у Београд, где је, у Таковској бр. 15, отворио атеље. После његове смрти атеље је водила кћерка Олгица која је имала положен испит за фотографа.

У часопису „Фотограф”³⁴, који је излазио у Загребу од 1928. године као службено гласило Савеза фотографа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, фотограф Димитрије Коцић из Чачка нудио је на продају атеље: „Добро уведен на најлепшем месту у вароши, ради одласка на море”. То је било 1928. године. Коцић се изгледа предомислио и није продао атеље, јер је три године доцније („Фотограф” 11, 1931) огласом тражио фотографског помоћника који говори немачки језик, а атеље има и електричну инсталацију за ноћно снимање.

Коцић је у свом атељеу 1934. године снимио породицу Радоја Симића, капетана из Чачка. На фотографији су, поред Радоја, његова супруга Олга, синови Љубомир, Александар (доцније фотограф) и Петар и кћерка Јелена. Фотографија је већег формата. Урамљена, стоји на зиду у Александровој кући. При дну фотографије стављена је налепница са текстом: „Фото атеље Коцић Чачак – Пожега”. На основу овога, може се претпоставити да је одлазио и радио у Пожеги.

Александар Ацо Симић, фотограф у пензији из Чачка, изјавио је 7. марта 2007. године да је, када је на Дмитровдан 1934. ступио на изучавање фотографског заната у атељеу Димитрија Коцића у Чачку, ту затекао ученицу Милу Цуцулић.³⁵ Према томе, и Коцић је примао ученике на изучавање фотографског заната.

33 Душан Д. Илић, *Породични албум старог Милановца*, Горњи Милановац, 1999, 200-201.

34 Горан Малић, *О часопису Фотограф*, Refoto, бр. 17, Београд, 2003, 54-55.

35 Отац Милин звао се Владислав Цуцулић (абација из Чачка), који је после заробљавања и одвођења у немачко заробљеништво Миодрaга Васића, председника Чачка, од 29. октобра 1942. године био в. д. председника Градског поглаварства, а председник од 23. фебруара до 15. септембра 1943. године.

Вуле Вукашиновић³⁶ (?–1943)

Фото-атеље Вуле Вукашиновић основао је у Краљеву око 1920. године. У наредних десетак година био је водећи фотограф. Он је фото-објективом забележио све значајније тренутке краљевачких породица и живот града. Рођен је у Нишу. Нису утврђени ни година његовог рођења ни подаци о његовим родитељима, осим да су били занатлије. И Вукашиновићева три брата су се професионално и успешно бавили фотографским пословима (Милан је у Крушевцу имао је фото-радњу „Зрак“).

Вукашиновић је прву радњу у Чачку отворио са шураком под називом „Фотографски Уметнички Атеље и Завод за увећавање слика В. Вукашиновић и Коцић“, а око 1925. се са породицом преселио у Краљево (супруга Перса, син Радомир и кћерка Радмила). Најмлађи брат Драгољуб (1904) отворио је фото-радњу у Краљеву 1930. године. Породица Вукашиновић у Краљеву је дала још два фотографа: Радомира – Рада, сина Вула Вукашиновића и Мирослава – Мирка Стефановића (рођен 24. фебруара 1919. године у Косовској Митровици; касније га је усвојио Милан Вукашиновић, фотограф у Крушевцу). Мирослав је 1942. отворио фотографску радњу у Краљеву. Умро је 1946. године.

По пресељењу Вула Вукашиновића из Чачка у Краљево око 1925.године, у Чачку је остао да ради његов шурак Димитрије Коцић, који је имао своју радњу у центру града. Касније је Милутин Ристић из Чачка учио фотографски занат у атељеу В. Вукашиновића (док је радио у Чачку, а потом и у Краљеву). Био је учесник ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године, носилац Карађорђевог звезде, а 1941. био је командант четничког Ибарског одреда. Немци су га, заједно са сином Радом, заробили и одвели у Ниш, где је 12. фебруара 1942. погинуо са четрдесет два логораша, предводећи побуну заробљеника. Раде се спасао из логора, али је погинуо 1943. године.

Аксентије Лекић (1897–1983)

Фотограф Аксентије Лекић рођен је у Остри 1897. године, општина Чачак, од оца Живана. У месту рођења завршио је основну школу. После одслужења војног рока ступио је у граничну службу и био распоређен у Македонију, у место Берово, где је остао до 1941. године, када се са породицом вратио у Мрчајевце. Супруга Драгица била је родом из Доње Горевнице. У браку имали су шесторо деце – три сина и три кћери.

За време граничне службе у Македонији учио је фотографисање и израду фотографија, али о томе за сада не постоје битнији детаљи.³⁷

Аксентије Лекић је снимања организовао у својој кући, као и развијање филмова и копирање и развијање фотографија, пошто није имао посебан локал у варошици. Имао је потребне апарате и остали прибор. Кћи Роса је уз оца научила да обавља све фотографске послове. Радила је као његов помоћник, али није излазила пред комисију да би полагала фотографски испит. Данас у кући поседује очев фото-апарат, диплому и скроман број породичних фотографија. Већину није сачувала.

Фотограф Аксентије Лекић је у Мрчајевцима радио са пријављеном радњом од 1946. до око 1970. године. Преминуо је 1983. и сахрањен је на гробљу у Мрчајевцима. Кћи Роса је наставила фотографски рад, али само у неколико наредних година.

Накнадно је у кући Станимира Радмилца из Остре пронађена већа породична фотографија коју је снимео и урадио Аксентије Лекић 1939. године. Снимео је 11 чланова породице Младена Радмилца (1884–1953) у њиховом дворишту у Остри. Ову фотографију, димензија 18x24 cm, чува Станимиров син Видосав (1937), пензионер из Чачка. Вероватно да и у другим породицама Мрчајеваца и околине данас има фотографија које је снимео и урадио ангажовани фотограф Аксентије Лекић.

Милутин Ристић (1911–1981)

Ристић је рођен у Чачку 1911. године од оца Димитрија и мајке Милеве. Отац му је као војник погинуо у Првом светском рату у борбама на Каблару. Бригу о Милутину, као и о двама сестрама, преузели су мајка Милева и њена мајка.³⁸

- 37 | Аксентијева најстарија кћи Роса Лекић (1925), која данас живи у породичној кући у Мрчајевцима, показала је документ свог оца о положеном фотографском испиту, па га цитирамо: „Мајсторско писмо – Управа Занатске Коморе у Београду овим потврђује да је Г. Лекић Аксентије, рођен 26. септембра 1897. у Остри, испунио законске услове и положио пред одређеном комисијом мајсторски испит из фотографског заната и издаје му ово писмо као доказ стручној спреми за мајстора у смислу Закона о радњама. Дано у Београду 10. августа 1931. год.
Бр. 12332
Чланови испитне комисије
(два потписа су нечитка, а
трећи је Гавро Конфино, (М.П.)
фотограф
- Занатска Комора
Председник, нечитко
Ген. секретар, нечитко“
- Занатска комора Београда издала је ово мајсторско писмо већег формата, које је по ободу украшено већим бројем занатских симбола у боји.
- 38 | Милка Ристић, девојачко Кенђелић (рођена 1917. у околини Вировитице), дала је аутору овог текста 7. новембра 2006. податке о свом супругу Милутину Ристићу, фотографу из Чачка.

По завршетку основне школе Милутин је изучавао фотографски занат код фотографа Вула Вукашиновића.³⁹ То је било око 1923. године. Када се Вукашиновић, око 1925. преселио у Краљево, са њим је тада отишао и Ристић. У међувремену је положио мајсторски испит – фотографска струка.

По казивању фотографа Аца Симића (10. маја 2006) Ристић је неко време, после 1945, радио у Београду код чувених фотографа Селимира Лончаревића, Јовановића и Уроша Влаховића – фото „Венус”. Не сећа се колико година, осим да је то било после 1945. године.

Милка Кенђелић је Милутина упознала 1939. године у Мостару, у фотографској радњи свога брата Драгољуба Кенђелића. Ту је као фотограф радио до половине 1940. године када се вратио у Чачак. Драгољуб Кенђелић се са породицом (супругом и две кћерке) исте године преселио у Београд, где је у пасажу на Теразијама 5 отворио фотографску радњу. Његова сестра Јелица отворила је своју радњу у Чика-Љубиној улици. Касније ју је преселила у близину познате кафане „Знак питања”. Данас је то фото-радња „Авала” коју води Душко, односно Жикица Кенђелић.

Милка се са Милутином поново срела у Београду 1946. године, у фотографској радњи Драгољуба Кенђелића. После неколико месеци Милутин и Милка су ступили у брак и дошли у Чачак. Он је отворио радњу у Господар-Јовановој бр. 8, до зграде Градске библиотеке „Владислав Петровић Дис”. Радња је пословала под именом „Фото-Ристић”. На фотографијама је имао одштампано „Фото студио Ристић – Чачак”. У овом локалу радили су и Добривоје и Дана Симић, а касније и други. У њему је остао до око 1960. године, када је радњу затворио и прешао у Штампарско-издавачко предузеће „Литопапир”, где је радио као репрофотограф.

У овом предузећу је остао до пензионисања. Он и супруга нису имали деце. Становали су у Улици Филипа Филиповића, у дворишној кући коју су око 1950. године купили од Раша Гавровића. Она је око 1965. године порушена због уређења локације за изградњу данашњег Дома здравља. На име надокнаде добили су стан у Улици Светог Саве бр. 37/1.

Док је водио радњу, Ристић је био познат као добар фотограф. Израђивао је црно-беле фотографије високог квалитета. Снимао је у атељеу и ван њега по позиву. Код њега су долазили фотографи ради размене искустава у изради фотографије, али и дружења.

Поред фотографских послова, Ристић се бавио и мотоциклизмом. Имао је мотоцикл и са њим је око 1950. године учествовао на мото-тркама у организацији Ауто-мото клуба у Чачку, чији је био члан.

Милутин Ристић је преминуо 1981. године. Сахрањен је на Чачанском гробљу.

39 | У Чачку су око 1920. године са Димитријем Коцићем имали заједничку радњу „Фотографски уметнички атеље и Завод за увеличавање слика В. Вукашиновић и Коцић” – Чачак (Драган Драшковић, *н. д.*, 52-53).

Милисав Пешић (1913–1981)

Фотограф Милисав Пешић рођен је 1913. године у селу Кривачи, општина Лесковац, у близини Пролом Бање, од оца Ставрила – Ставра и мајке Драге. У месту рођења завршио је основну школу. Родитељи су га упутили у Београд да изучава фотографски занат код фотографа Штајна (није утврђено презиме) чија се радња налазила у Улици браће Барух (Дорћол). Занат је започео да изучава 1927. године и изучавао га је четири године.⁴⁰

По завршетку заната и положеног испита, најпре је почео да ради у Београду, а потом у Трстенику и Врњачкој Бањи. Ишао је у она места где је претпостављао да ће имати посла. У Врњачкој Бањи је упознао Јелену, родом из Сомбора, која је тада била на одмору. Ступили су у брак 1936. године. Дошли су у Чачак, где су у Курсулиној улици бр. 33 изградили породичну кућу.

Фотографску радњу најпре је отворио у Хајдук-Вељковој улици у којој се налазила све до 1954. године (иза данашње оптичарске радње „Оптика”), када је порушена због изградње стамбено-пословне зграде „Париз”. Одавде је отишао у Скадарску улицу, где је купио локал и поново отворио фотографску радњу под именом „Фото-студио Пешић”. Примао је и ученике на изучавање заната (Момчила, Драгана, Божа, Љубишу и друге – нису позната презимена).

Пешића су као војника Југословенске војске 1941. године на Косову заробиле немачке окупационе трупе и са осталим војницима спровеле у лагер. У тешком заробљеништву провео је четири године, три месеца и 17 дана. У Чачак се вратио 1945. године и поново отворио фотографску радњу. Његов син Нинослав (1950) је код оца изучио фотографски занат, па је после очеве смрти радњу водио још десет година, када је локал продао бојацији Николићу.

Фотограф Пешић био је више пута члан испитне комисије за полагање фотографске струке. Нинослав је испит полагао код Аца Симића, фотографа из Чачка.

Милисав Пешић је као реномирани фотограф био ангажован да снима скоро све посете Јосипа Броза Тита Чачку. У том смислу урадио је више албума, а међу њима и албум црно-белих фотографија (око 50 комада) о Титовој посети Чачку 6. маја 1972. године (дочек на Железничкој станици, долазак пред Дом културе, говор окупљеним грађанима, краће задржавање у Дому културе и одлазак у Ужице и на Златибор).

Од Савезног СУП–а, посредством функционера Живорада Жика Живановића (Жаочани, 1916 – Београ, 1991), Пешић је имао овлашћење да за њихове потребе снима партијске и државне скупове.

За породицу Ставре и Драге Пешић је занимљиво и то што су сва четири сина (Миле, Милисав, Бора и Цане) били фотографи. Цане је радио у Чачку са

40 | Податке о Милисаву Пешићу дао је аутору овог текста Нинослав Пешић 13. августа 2006. године.

Милисавом до 1960. године, када је отишао у Косовску Митровицу, где је отворио фотографску радњу. Данас ову радњу, која се налази у главној улици до моста на Ибру, води Цанов син Микица. Боро има фото-студио „Пешић” у самом центру Трстеника. Радња је и данас активна. Борин син Драган, дипломирани инжењер машинства, живи и ради у Београду и на Факултету примењених уметности предаје фотографију. Стекао је звање мајстора фотографије. Драганов брат Миодраг има фото-радњу у Трстенику.⁴¹

Предислав – Пеко Стојковић (1914–1970)

Предислав је рођен 1914. године у Остри, општина Чачак, од оца Грујице и мајке Милунке. Основну школу завршио је у Остри. Завршио је ковачки занат, па је војску служио у ковачкој у чети у Београду. После Београда наставио је служење војске у Зворнику, где је код месног фотографа започео да учи занат.⁴²

По повратку из војске (пре 1941. године) отпочео је да обавља фотографске послове. Радњу је отворио у Љубичића кући у Мрчајевцима. У току 1941. године немачка окупациона војска ушла је у радњу и одузела све апарате и материјале који су касније враћени. Од 1941. до 1945. године радио је све фотографске послове за потребе грађана, уз отежане услове набавке фотографског материјала.

Предислав Стојковић је пред испитном комисијом Удружења занатлија у Чачку 23. августа 1951. положио мајсторски испит из фотографског заната, када му је издата и диплома рег. бр. 280/51. У комисији су од фотографа били или Александар Симић или Милош Симовић, пошто никада није утврђено који је од њих био члан.

Снимао је грађане за нове личне карте и друга лична документа, а ван радње свадбе, забаве, сахране, приредбе, ђаке у школама...

Ишао је на снимања у више села у околини Мрчајеваца: Бресницу, Бумбарово Брдо, Гунцате, Тавник, Лађевце, Обрву, Цветке, Катргу, Самаиле... Често је радио заједно са Аксентијем Лекићем из Мрчајеваца.

Стојковић је радио заједно са супругом Радојком. Он је пре 1941. године набавио тзв. бокс-камеру 6 x 9 cm. Данас његов син Милија чува два фото-апарата са меховима. У новије време имао је и савремене апарате. Преминуо је 1970. године у Мрчајевцима од последица саобраћајне незгоде.

41 На кружном путу у Чачку 1980. године у саобраћајној незгоди тешко су повређени Милисав и његов син Нинослав. До незгоде је дошло кривицом возача камиона. Милисав је дуже времена лечен у Чачанској болници. Преминуо је 1981. године и сахрањен је на Чачанском гробљу, где су раније сахрањени његова мајка и брат. Фотографски прибор, апарате и фотографије чува његов син Нинослав који се не бави фотографским пословима.

42 О фотографским активностима Предислава-Пека Стојковић из Мрчајеваца податке је 19. марта 2007. године аутору текста дао његов син Милија, наставник у Основној школи у Мрчајевцима.

Драгослав Драган Виторовић (1920–1999)

У Чачку и околини био је познат као фотограф Драган или по имену своје фото-радње „Украc”. Рођен је 9. маја 1920. у Горњем Милановцу, од оца Перише и мајке Наталије (девојачко Миловановић из Чачка). Периша је био родом из Беле Реке. У Чачку је радио као опанчар. Имао је петоро деце: Мића, Радмилу, Љубишу, Ратка и Драгослава.⁴³

По завршетку основне школе у Чачку, родитељи су га дали да изучава фотографски занат у Ужицу у атељеу „Златибор” Илије Лазића (1900–1966). За три године успешно је завршио занат и вратио се у Чачак. Сачувана је једна дописна карта коју је Драгану написала мајка Наталија 10. јула 1933. у којој га, поред осталог, обавештава да му је отац доста болестан, да је „јуче крштен мали Љубиша”, а на крају га саветује „да буде добар и послушан”.

Из Чачка је отишао у Београд где је неколико година радио у атељеу познатог фотографа Селимира Лончаревића (Рогача, 1897 – Београд, 1982), на Теразијама бр. 32. Из Београда је отишао у Врњачку Бању где је радио у радњи фотографа Милана Крчмаревеића.

Око 1940. године дошао је у Чачак и отворио фотографску радњу под именом „Украc”, на Великој пијаци бр. 21. У њој је остао до 1965. године када је читав низ објеката срушен због припрема локације за изградњу Дома културе. Од предузећа „Комуналац“ је купио локал на Малој пијаци, и у њему радио до пензионисања.

Као фотограф је био врло цењен и веома ангажован у пословима и у радњи и на снимању на терену. Имао је печат радње (Фото „Украc” – Чачак) који је отискивао на полеђини фотографија. На овај начин је потврђивао своје фотографско ауторство. Од 1970. до 1995. године снимао је венчања младенаца у Чачанској цркви, а потом и у сали Скупштине општине Чачак.

Фотографске послове обављао је и у току немачке окупације од 1941. до 1944. године. Сачувана је штампана блок-признаница од 18. октобра 1944. која гласи на 12 комада 10x15 cm за 3.000 динара (без уписане капаре). На њој је исписан и текст: „Атеље за децу, ради све што спада у делокруг фотографије. Врши снимање и ван радње. Овај број сачувати.” У потпису: Драгослав Виторовић, Фото „Украc”, Чачак, Велика пијаца 21. Био је велики професионалац.

На улазу у радњу била су два излога. На левом је писало „Атеље за децу”. Изнад врата била је табла са натписом: Фото „Украc”. То се јасно види на фотографији где су Драган и његов пријатељ снимљени испред радње око 1950. године.

43 | О фотографу Драгану податке је дала његова сестра Радмила (1929), удата Цимермановић (са породицом је до 1995. живела у Сарајеву, док је послењих десет године настањена у Торонту). Она је у октобру 2006. била у посети родбини у Чачку, када је аутору овога текста дала изнете податке.

Радио је искључиво са црно-белим филмовима и са њих је копирао црно-беле фотографије. Иако су око 1960. године у Чачку уведени филмови и папир у боји, он ту нову технологију није прихватио. Остао је веран црно-белој фотографији.⁴⁴

У београдском илустрованом недељнику „Свет” од 7. августа 1965. године, на целој деветој страни објављена је репортажа „Први званични партизански фото-репортер” познатог новинара Драгоша Симовића (Мојсиње, 1933 – Београд, 1989). У репортажи се истиче да је Виторовић 1941. године снимео значајне догађаје у ослобођеном Чачку и Горњем Милановцу. Репортажа је илустрована фотографијом – партизан на бициклу са заставом у центру Чачка. Сачувао је потврду, вероватно прву репортерску дозволу, издату 10. октобра 1941. на слободној територији и то са два потписа и два печата (партизански и четнички), на којој пише: „Команда града одобрава Драгану Виторовићу, фотографу из Чачка, да може снимати све порушене зграде као и људе на територији Среза Љубићко-Трнавског.” Новинар Драгош Симовић је, по Драгановом казивању, описао следеће фотографије:

- Ратко С. Митровић, партизански комесар, на Великој пијаци у Чачку 17. октобра 1941. године говори окупљеним грађанима и партизанима о борбама у Србији партизана и четника против немачких окупатора;
- Протест грађана Чачка 6. новембра 1941. године предвођених женама, са заставом и транспарентом: „Ми мајке и сестре тражимо обуставу братоубилачке борбе” између четника и партизана;
- Раде Азањац, студент, учи своје другове да певају „Долинама и горама наше земље поносне”;
- Део запаљеног Горњег Милановца 15. октобра 1941. године;
- Заплењени тенкови, топови и камион;
- Група чачанских омладинаца на заробљеном немачком камиону, у средини Средоје Ковачевић из Љубића, најбољи гимназијски певач, којег су касније стрељали Немци.

Овом репортажом новинар „Света” није описао све Виторовићеве фотографије из 1941. и касније. Немачки војник снимео је вешање Ратка С. Митровића на Великој пијаци у Чачку 11. децембра 1941. (петак). После тога је дошао је у фото-радњу „Украј” и донео филм да се развије и израде фотографије. Виторовић је кришом узео једну фотографију, сакрио и касније умножавао. Многи су сматрали да је он аутор ове фотографије.

Сачувао је више филмова из рата, али их је на тражење партизанских активиста предао 3. септембра 1944. године и никада их више није имао у свом поседу. Већина његових ратних фотографија објављивана је у више публикација, али никада није предочаван њихов аутор.

44 | Данас ова технологија постоји у примени у Народном музеју и Међуопштинском историјском архиву у Чаку (искључиво за службене потребе).

Књижевник и новинар Бранко В. Радичевић (Чачак, 1925 – Београд, 2001) објавио је на целој страни (у за сада неидентификованом листу који је сачуван) репортажу „Непознати аутор познатих историјских фотографија” која је илустрована фотографијом Драгана Виторовића са фото-апаратом, који држи већу фотографију Ратка С. Митровића. „Фото „Украш”. Тако се зове радња. Налази се у центру града. И као све фотографске радње има излог са сликама. У излогу: сватовске слике, сетне очи провинцијских лепотица, младићи, девојке.” Радичевић даље наводи: „Нико никад неће сазнати да сам једног великог тренутка био сведок догађаја. Био сам надахнут као никад, јер сам у правом тренутку пртиснуо окидач на апарату. Ратко је био у заносу. Није ни слутио нити је могао слутити да ће његов покрет бити ухваћен за сва времена. Ни ја нисам био сигуран. Само сам осећао радост.” Није слутио да постаје хроничар. Фотограф је остао безимен, јер ни на једној фотографији не пише његово име. Он се због тога није жалио, али је био срећан што је спасао од заборављања тренутке из недавне прошлости. Био је хроничар, али са заслугама. Репортажа има скромну намеру да уместо њега испише испод његових дела: снимии Драган, фотограф. Тако своју репортажу завршава Бранко В. Радичевић.⁴⁵

Поводом смрти Драгана Виторовића, новинар „Чачанског гласа” Радован М. Маринковић је у броју од 5. новембра 1999. године објавио краћи текст у коме се наводи да је 28. октобра 1999. на Чачанском гробљу сахрањен фотограф Драган Виторовић (80): „Био је необичан човек и необичан фотограф. Бележио је значајне догађаје и снимао људе, друговао са новинарима, писцима, глумцима, бoемима. Његове фотографије су изузетне документарне вредности (на пример фотографије из интерната раније Средње техничке школе у Чачку, Учитељског дома, ђака средњих школа и др.). Поједине фотографије објављивао је у „Чачанском гласу”. После смрти остале фотографије Лале Миловановић предао је Међуопштинском историјском архиву у Чачку.” Драган се није женио. После смрти мајке Наталије живео је као самац.⁴⁶

45 | Фото-кино савез Србије и Фото-кино „Чачак” у Уметничкој галерији „Надежда Петровић” организовали су изложбу „Дани фотографије у Србији” од 27. до 29. јуна 2003. године. Учествовало је десет најактивнијих излагача у 2002. години. Штампан је и каталог на 60 страна. На десетој страни објављене су три фотографије Мирослава Даријевића из Чачка, а међу њима и фотографија на којој је Драган Виторовић, снимљен у радњи са фото-апаратом на стативу, спреман за снимање. За своју колекцију Даријевић је добио похвалу.

46 | У „Чачанском гласу” од 29. октобра 1999. објављивана су три огласа о смрти Драгослава Драгана Виторовића, фотографа из Чачка, са фотографијом. После краће болести преминуо је у Чачанској болници 6. октобра 1999. ожалошћени: сестра Радмила Цимермановић, брат Зоран Миловановић, снаха Нада, синовац Лале и фамилије Тадић и Леви. Опрштајни говор одржао је новинар Миладин Вукосављевић из Љубића.

Бранислав – Брана Пурић (1920–1974)

Отац Бранислава Пурића је са породицом неколико година живео и радио у Гучи као финансијски службеник. Бранислављеви родитељи Драгоје и Петрија имали су петоро деце: Борику, Борислава, Бранислава – Брану, Мирка и Маринка. У Гучи је 1920. године рођен и Бранислав. Око 1930. године одселили су се у Београд. Драгоје се запослио у Дирекцију трамваја и осветљења.⁴⁷

Након развода са Драгојем, Петрија је у марту 1942. године дошла са децом у Чачак како би избегла ратне тешкоће. Бранислав је у Београду завршио основну школу и ниже разреде гимназије, а потом је кренуо да изучава фотографски занат у познатом атељеу Лончаревића у Београду.⁴⁸ Фотографски испит полагао је у Београду, али диплома није сачувана. Борислава су на Авлациници у Чачку стрељали Немци 1943, Маринко је погинуо као мобилисани партизан у Гунцатима 1944, док је трећи брат Мирко погинуо у Чачку 1945. године возећи мотоцикл.

У Чачку су најпре становали у Обилићевој, а касније у Богићевићевој улици (кућа данас не постоји, јер је порушена због новоградње).

Бранислав је, уз помоћ мајке и сестре, у току 1942. године у Чачку отворио фотографску радњу у близини тадашње кафане „Пролеће”, где су изнад локала имали и стан. Радња се звала „Фото Брана”. Одатле се преселио у радњу на корзоу до чувеног ресторана „Београчић”.

Као фотораф уписан је у Регистар занатлија 6. августа 1943. године, али без других података.

Снимао је и израђивао фотографије у атељеу, као и ван радње, а по позиву грађана. У овој радњи учио је фотографски занат Милић Бајић из Брајића (општина Горњи Милановац) који је касније, око 1950. године, на корзоу отворио своју фото-радњу „Reflex М. Бајић”.

Бранислав се истицао квалитетом израде црно-белих фотографија, а нарочито ретуширањем филмова (негатива и позитива) и њиховим развијањем. Сарађивао је са Ацом Симићем, Драганом Виторовићем, Миканом Бајићем, Михаилом – Микијем Вујовићем и другим.

Своју радњу је око 1965. године продао Михаилу – Микију Вујовићу који се са породицом доселио у Чачак из Ивањице и који је неко време радио у радњи Бране Пурића. У периоду 1959–1960. године Брана је радио у Горажду, а одатле се поново вратио у Чачак. После продаје локала скоро да је престао ради као фотограф. Пре тога се развео од Зорке Лијескић. Синови Маринко – Машко (1956–2003), познати чачански кошаркаш, и Петар – Перец (1947–2004) су

47 | Борика Лијескић (Гуча, 1922), девојачко Пурић, 14. јануара 2007. године дала је аутору овога текста податке о свом брату Браниславу.

48 | Фотограф Селимир Лончаревић (Рогача, 1897 - Београд, 1982)

остали са мајком. Бранислав је време углавном проводио на Морави пецајући рибе или је камповао са својим другарима на њеним обалама.⁴⁹

Михаило Р. Вујовић (1921–2005)

Фотограф Михаило Вујовић рођен је 1921. у Ариљу, од оца Радована (Дубрава, 1888 – Чачак, 1937) и мајке Милунике (девојачко Целебџић). Отац му је био пекар и имао је своју радњу у Ивањици. Михаило је основну школу завршио у Ивањици. Радован је преминуо 1937. године у Чачанској болници због тетануса. Породица (супруга Милуника и деца Михаило, Александар, Деса и Зора) је остала без храниоца. Михаило отпочиње да ради у продавници Радојице М. Јеремића (1876–1964) као трговачки помоћник. У овом послу остао је неколико година, па чак и за време немачке окупације (1941–1944). После Другог светског рата одслужио је војни рок у Хрватској. Од 1949. до 1953. године радио је као хонорарни службеник Државног осигуравајућег завода у Београду – пословница у Чачку.⁵⁰

Ради запослења Михаило се са породицом 1951. године доселио у Чачак и у тадашњој Улици војводе Степе бр. 38 купио кућу. У Чачку запослио се у фотографској радњи Бранислава Пурића, у Улици Ратка Митровића бр. 7 (данас Градско шеталиште). Претходно је пред испитном комисијом при Народном одбору општине Пожега, на предлог Среске занатске коморе из Пожеге, 28. јуна 1954. године са одличним успехом положио испит за мајстора фотографског заната, када му је издата и диплома 22. септембра 1954. године. Испитна комисија се састојала од пет чланова, а полагао је у фотографској радњи Јована Гредељевића у Пожеги, који је уједно био и члан стручне испитне комисије.

Народни одбор општине Чачак је 13. јуна 1956. године, на основу чланова 55. и 59. Уредбе о занатским радњама и занатским предузећима, на седници Савета за привреду одобрио Михаилу Р. Вујовићу да у Чачку отвори приватну занатску фотографску радњу. Фирма се звала „Михаило Р. Вујовић, фотограф – Чачак”. Седиште радње било је у Улици Ратка Митровића бр. 7. Уведена је у регистар радњи под бројем 316–III–316. Одобрење је потписао Страцимир Павловић, начелник за привреду.

Од Бранислава Пурића је купио локал у коме је отпочео рад са супругом Милицом и у коме је остао све до око 1970. године, када је локал срушен због изградње робне куће Трговинског предузећа „Inex-Стјеник”. На име накнаде

49 После краће болести преминуо је у Чачку 15. децембра 1974. године. Сахрањен је на Чачанском гробљу. Општајни говор одржао је Мирослав - Миле Мојсиловић, новинар „Чачанског гласа” и публициста.

50 Милицом Чековић (1925–2001) из Коњевића (отац Милорад и мајка Перса, девојачко Кандић из Врчана) оженио се 1952. године. Њихова деца су др Љиљана, стоматолог (1953) и Гордана, дипломирани хемичар (1955). Обе су удате и имају по двоје деце. Са породицама живе и раде у Чачку.

добрио је локал који се налазио преко пута у истој улици (данас Градско шеталиште бр. 4). У првој радњи је имао и апарат за фото-копирање докумената и других писмена (међу првим у Чачку).

У његовој радњи били су неколико година (око 1960. и даље) запослени и фотографи Тихомир Новаковић из Чачка и Стипе Пејић из Сенте, а као помоћник за фотографске послове и фото-копирање докумената радила је Вера Миловановић – Тодосијевић све до пензионисања 2006. године. Тихомир Новаковић је ту радио око три године, после чега је отишао у „Типопластику” у Горњи Милановац. Стипе Пејић остао је на раду скоро десет година.

У радњи Михаила Микија Р. Вујовића обављана су снимања грађана за личне карте, возачке дозволе, пасоше и друге потребе. Све је рађено у црно-белој техници (филмови и плоче). Негативи, а по потреби и позитиви, били су ретуширани. Послови су се ширили. Све време је помно пратио напредовање технике и технологије фотографске делатности. Око 1960. године први је у Чачку набавио машину (Print) за израду фотографија у боји од немачке фирме AGFA из Leverkusena, где је путовао по потреби. И друге европске фабрике почеле су производњу опреме и репроматеријала за фотографије у боји. У својој радњи израђивао је индустријске фотографије већег формата за потребе предузећа „Цер” у Чачку (најпре експонате разних типова сушара и електропећи снимани у кругу „Цера”, а потом и на терену у договору са Бранимиром Чекеревцем за потребе сајмова у Београду, Загребу, Новом Саду). Чекеревац је радио у комерцијалном сектору овог предузећа и био је задужен за организовање учешћа предузећа на сајмовима.

Сарађивао је са фотографима Ацом Симићем, Драганом Виторовићем, Милошем Симовићем, Милисавом Пешићем и са појединим београдским фотографима са којима је сарађивао и његов брат Александар, такође фотограф.

Нову технологију за израду фотографија у боји набавили су касније и млађи фотографи: Владимир Мирковић, Милојко Маринковић и Милош Симовић. Сви су они примали у рад филмове од фото-аматера из Чачка и околних места.⁵¹

51 | У својој радњи имао је добре фото-апарате са одличном оптиком. Имао је и више типова блиц-лампи за ноћна снимања, а у радњи су постојали и одговарајући рефлектори. Уредно је плаћао порез и доприносе за себе и запослене раднике. Био је члан Удружења занатлија Чачка. За финансијско учешће изградње Занатског дома 1. маја 1975. добио је диплому. Том приликом је био формиран фонд чији је председник био фотограф Александар Симић, а председник удружења обућар Јанко Пантовић. Овај дом није изграђен, већ је касније преиначен у недовршени занатски центар. Фотограф Михаило Р. Вујовић је са супругом Милицом путовао у више европских земаља. Половином 1973. године провео је без супруге скоро месец дана на путу око света. Са групом Чачана је 1972. године био у посети манастиру Хиландару. Са путовања је доносио много снимљених филмова, претежно у боји. У послу је испољавао динамичност и упорност. Рано је набавио путнички ауто, што му је омогућавало да постиже веће ефекте у раду. Радњу је водио до 1990. године, када је отишао у пензију. Радњу је преузела његова млађа кћерка Гордана

У овој радњи многи аматери са терена су прераживали филмове. Међу њима је веома активан био и Радивоје Лазаревић (1909–1977) из Пријевора, који је снимањем почео да се бави пре 1941. године, а затим и Селимир Т. Јовановић (1926–2008) из Виче, општина Лучани.

Александар Ацо Р. Симић (1923–2007)

За Александра Аца Симића може се рећи да је био доајен међу чачанским фотографима. Рођен је 1923. године у Чачку, од оца Радоја и мајке Олге (девојачко Спасић). Радоје је имао чин капетана.

После завршене основне школе у Чачку, у јесен 1934. године започео је да изучава фотографски занат у атељеу Димитрија Коцића. Локал се налазио на почетку Хајдук-Вељкове улице, иза тадашњег хотела „Париз”.

У овом атељеу затекао је ученицу Милу Цуцулић из Чачка. После четири до пет месеци Симић је напустио учење у атељеу Коцића и отишао у атеље Тома Зупана, који је имао локал у Господар-Јовановој улици, тик до куће Сигмунда Вирера, пивара из Чачка. Код њега је завршио фотографски занат. Изучавање овог заната трајало је три године. Ученици су ишли у стручну школу, а праксу су обављали у фото-атељеу. После завршене школе пракса је трајала још три године, после чега „шегрт” стиче право да полаже мајсторски испит за фотографа. Када положи испит, стиче право да отвори своју радњу, под условом да обезбеди локал, фото-апарате и остали потребан прибор. Фото-атеље морао је да има и уређену лабораторију и мрачну комору за развијање филмова, да врши копирање са филма на фото-папир, затим развијање папира у развијачу и фиксиру и сушење фотографија на равном стаклу, после чега следује обрезивање фотографија и паковање у коверте за муштерије. Фото-папир, филмови, плоче и хемикалије увожени су из иностранства, а обично су куповани у специјализованим продавницама у Београду.

Александар Симић је 1953. године закључио брак са Вером (девојачко Корацичић) из Чачка. Имају кћерке Светлану и Марину, која је са положеним фотографским испитом водила очеву радњу када је он отишао у пензију.

Александар Симић је имао радњу у центру Чачка, до продавнице „Вартекс” која је порушена због изградње стамбено-пословног здања „Русија” 80-их година XX века, а он се преселио у већи локал у стамбено-пословном објекту „Париз” у Хајдук-Вељковој улици.

За време дугогодишњег рада Симић је примао ученике на изучавање фотографског заната. Сећа се да су завршили занат и положили мајсторски испит Љубиша Љубичић, Тихомир – Тико (Грујо) Новаковић, Владимир Миросавић (сви из Чачка), Сретен Парезановић из Куманице, општина Ивањица (није се

Јовановић. Ова радња данас запошљава два радника. Михаило Р. Вујовић је преминуо 30. јануара 2005. године. Он и супруга Милица сахрањени су на Чачанском гробљу.

бавио фотографским пословима, јер је радио у трговини у Чачку) и Мирко из Брезове (не сећа се презимена). Као фотограф у његовој радњи радила је и Мила Цуцулић.⁵²

Ацо Симић је у свом атељеу највише снимао грађане, а мање репортерски ван атељеа. Био је одличан фотографски мајстор. „У своје време жене, девојке и младићи највише су волели да им се лепо „сређује” лице, односно да фотографије буду лепе, а то се постизало стрпљивим ретуширањем негатива и по потреби позитива. Снимао је групе у чачанским кафанама у разним приликама. Ретуширане и добро опране водом ископиране и развијене фотографије црно-беле могу да трају сто и више година што није случај са овим данашњим, израђеним у посебној електронској технологији у боји. Ретуширање негатива и по потреби позитива био је веома типак, односно спор посао. Захтевао је да фотограф има добар вид”.⁵³

У време када је почињао да изучава фотографски занат, у Чачку су радила само два фотографа: Димитрије Коцић и Томо Зупан. По завршетку заната, 1938. године се запослио као фотограф у Војно-техничком заводу у Чачку, али је већ тада размишљао да отвори своју фото-радњу, јер је Димитрије Коцић отишао у Горњи Милановац. У свом атељеу је снимао грађане за личне карте, пасоше, возачке дозволе и друге потребе. Снимао је и породице. Није волео да снима свадбе. То је чинио изузетно ретко.

У току Другог светског рата радио је у својој радњи у Чачку. Био је ангажован за снимање при штабу Другог равногорског корпуса (командант Предраг Раковић из Пријевора), као и, с времена на време, при Врховном штабу уз Драгољуба-Дражу Михаиловића. Данас поседује албум од око 500 фотографија поређаних хронолошки: Равна Гора, Вујетинци, Дражина слава (Никољдан), Лазац и друга места. За сва снимања увек га је ангажовао Предраг Раковић. У време рата доста је радио, јер су личне карте грађана мењане по наређењу немачке окупационе власти. Фотографије за четнике радио је опрезно и кријући од партизана и немачке војске и њихових агената. Скривао је филмове у тегле са пекмезом од шљива. То је вешто радила његова мајка Олга. Известан број филмова прерађивао је у једној воденици у Пријевору. Део фотографија објављен је у књизи-албуму „1000 фотографија четника ДМ”, коју је штампало предузеће „Српска реч” из Крагујевца. Симић је 1944/1945. године

52 | Ацо Симић је 2005. године, ради чувања, Народном музеју у Чачку предао више фотографских апарата и прибора. Тако је, на пример, дао „Салон апарат” са дрвеним стативима и камером са објективом од 21 фокуса, кожним мехом и стакленом плочом, који је служио за снимања у атељеу и ван њега. Апарат је купио у Београду 1941. године. У Књизи инвентара Музеја уведено је укупно 12 предмета које је примила Невенка Бојовић, етнолог.

53 | „Чачански глас” (новионар Милева Александрић и фото-репортер Драган Тодоровић) је у два наставка (од 21. и 28. октобра 2005. године) објавио репортаже: *Фотограф данас не укваси руке* и *Фотографије скриване у пекмезу*. Мото репортажа гласи: „Ацо Симић иза објектива у мирнодопским и у ратним условима (1941-1945)”. Трећу репортажу о Симићу, илустровану са осам фотографија, објавио је београдски лист „Блиц” 7. новембра 2006. године.

био на Сремском фронту, да би потом наставио одслужење војног рока. Ове две репортаже илустроване су са осам фотографија.⁵⁴

Милић – Микан Бајић (1926)

Фотограф Милић Бајић рођен је 1926. у Брајићима, општина Горњи Милановац, од оца Богдана и мајке Живке (девојачко Новаковић) из Озрема. Са 16 година напушта Гимназију у Горњем Милановцу и долази у Чачак да изучава фотографски занат у атељеу Бранислава Пурића. Радња се налазила у главној улици, у близини Цркве (данас Улица Жупана Страцимира). Локали су касније порушени због изградње стамбено-пословног блока „Пролеће”.

Милић, познатији као Микан, завршио је занат код бранислава Пурића и код њега је остао да ради још око три године (израда црно-белих фотографија са ретушем). Коришћени су фотоапарати „Кодак”, „Агфа”, „Лајка” и други. Након напуштања Пурићевог атељеа ради у привреди у Чачку око годину и по дана. Затим, око 1950. године одлази у Горњи Милановац, где у Карађорђевој улици отвара радњу „Фото Бајић”. Ту је остао годину дана, па се вратио у Чачак и у центру града, преко пута хотела „Београд”, отворио фото-радњу „Рефлекс”. Радио је све послове у атељеу и ван њега. У чачанским породицама има његових фотографија. Тако се, на пример, у породици Маријане Матовић чува породична фотографија коју је урадио фото-студио „Бајић” 3. фебруара 1957. На њој се налазе Јездимир Матовић, бивши трговац, његов син Радивоје – Рако, снаха Радмила, унуци Слободан и Предраг и две непознате особе.

Као већа фирмисани фотограф, Микан 1961. године напушта Чачак и одлази у Београд где се запослио у Трговинском увозно-извозном предузећу „Синефото” у Кнез Михаиловој бр. 2 (палата „Албанија”), на радном месту трговачког путника. Ова фирма је била специјализована за увоз и промет фотографског материјала свих врста (филмови, папири, хемикалије) и фотографских апарата са западноевропског и јапанског тржишта. Већину фотографа у Србији снабдевала је ова фирма преко својих теренских комерцијалиста. У овој фирми Бајић је радио до пензионисања.

После тога, око 2000. године, отворио је радњу „Фото Бајић” у Београду, у тржном центру на Видиковцу. После три године предао ју је сину Чедомиру, а 2006. године донео је одлуку да је затвори како би радио други посао.⁵⁵

54 | Александар Ацо Симић, дојен међу чачанским фотографима, живео је са породицом у Чачку, у Улици Надежде Петровић бр. 5. Повремено се састајао са пријатељима и прегледао своје албуме сећајући се прошлих времена. Захвални смо му што је дао бројне податке о фотографима Чачка и тако их сачувао од заборавља. Преминуо је септембра месеца 2007. године. Сахрањен је на Чачанском гробљу.

55 | Има супругу, кћер Миру и сина Чедомира и живи у Новом Београду, Булевар Лењина бр. 145. Ове податке дао је 23. фебруара 2007. године. Милану Р. Милошевићу из Београда. Том приликом је рекао да нису живи Милутин Лазић и његова супруга Ирена - кћи фотографа Селимира Лончаревића. Имају сина Зорана који живи у Београду.

Микан Бајић је, док је радио у Чачку, у своју радњу примао и ученике на изучавање заната. Милета Ковачевић, Владан Муле Лазовић и Борисав Лишанчић били су његови ученици.

Као комерцијалиста посећивао је Сајам произвођача фотографске опреме, апарата и пратећих материјала у Келну, на коме су излагале светске фирме из ове области. Овај сајам одржава се сваке четврте године. Бајић је 1955. године у Београду, у државној фото-радњи, која се налазила у Кнез Михаиловој улици (близу кафане „Таковски грм“), завршио курс за израду фотографија у боји. Он је био једини фотограф из Чачка који је завршио овај курс. Касније ове курсеве није више пратио.

Милош Симовић (1931–1999)

Милош Симовић је рођен 1931. године у Дружетићима, општина Горњи Милановац. Преминуо је 1999. године и сахрањен је на Чачанском гробљу. Био је у браку са Селеном, рођеном 1931. у Коњевићима, општина Чачак (девојачко презиме Миловановић). У браку им је рођен син Миленко. Милош Симовић је своју супругу Селену у атељеу обучио у свим фотографским пословима.⁵⁶

Фотограф Даница Тодоровић из Чачка свој локал у Господар-Јовановој улици бр. 8 продала је Драгославу Глишовићу из Бреснице, који је од њега касније купио Милош Симовић. Ту је најдуже радио под именом Фото „Симовић“. Овај локал се данас налази до зграде Градске библиотеке „Владислав Петковић – Дис“. Око 1970. године локал је продат Криту Дишпалију који се доселио из Призрена и у њему отворио и данас активну златарску радњу. Симовићева породица имала је кућу у Ломиној улици, па су део послова обављали и у њој.

Око 1985. године разменили су своју кућу за локал са Општином (бивши магацин НАВИП-а из Земуна). Оба објекта се налазе у Улици Војводе Степе бр. 59 – локал и стамбени део.

Милош Симовић је фотографски занат изучио код Чачанина Милутина Ристића (Фото „Ристић“). Обављао је следеће фотографске услуге: репортаже, портрете (појединачно и групно), фотографисање одељења ученика средњих школа (матуранте са именима и презименима – данас то нико не ради), свадби, венчања, забава, прослава... У извршењу ових послова Милош је био веома активан. Имао је елипсasti печат „Фото Мил. Симовић – Чачак“.

Веће Народне технике у Чачку после 1946. године имало је, поред осталог, и задатак да средњошколску и радничку омладину политехнички образује организовањем наменских курсева (кајакашки, моделарски и други). Школске 1950/1951. године Милош Симовић држао је двомесечни курс за фото-аматере V и VI разреда тадашње Мушке гимназије. Теорију је предавао у учioniци

56 | Фотограф Миленко Симовић, власник фото-радње „Симовић“ у Чачку, дао је аутору овог текста 7. јуна 2006. године податке о Милошу Симовићу.

после завршених часова, а праксу је држао у својој радњи која се налазила на месту где је данас ресторан „Таково”. Један број ових полазника касније се бавио фото-аматеризмом. У то време се тешко долазило до фото-апарата, јер су били скупи. И аутор овог текста похађао је поменути курс.

После конференције Покрета несврстаних одржане у Београду 1961. године, Симовић је, као носилац посла, организовао израду комерцијалних фото-албума у Београду у великим тиражима. То исто радио је и са конференција Покрета несврстаних одржаних у Каиру 1963. и 1965. године, али се Миленко не сећа тачно које године.

Симовић је једно време, око 1970. године, био ангажован као стручни предавач у Школи ученика у привреди у Чачку, али Миленко не зна за који предмет. У свом раду употребљавао је најбоље апарате, прибор и опрему, а то је давало добре резултате. Милош и Селена су после пензионисања предали фотографску радњу, у Улици Војводе Степе бр. 59, сину Миленку (1950), који је и данас води.⁵⁷

Станко Аничич (1931–2008)

Станко Аничич је рођен 1931. године у Виљуши, општина Чачак, од оца Гојка и мајке Миланке. Има два сина и кћер. Живео је у Чачку, у Улици др Драгише Мишовића бр. 189.

У раној младости заволео је фотографију, али није имао услове да редовно изучи фотографски занат, па је то радио као самоук.

Око 1950. године запослио се у Институту за воћарство у Чачку. Поред осталог, Институту је требао неко ко ће радити фотографије за потребе установе. Због тога је Аничич извршио све потребне припреме и уз сагласност Института отишао у Београд и у предузећу „Фото студио Београд” изучавао све о фотографији, након чега је положио испит за фотографа 1959. године. Добио је диплому висококвалификованог фотографског мајстора. Наставио је рад у Институту на снимању и изради фотографија за потребе научника и њихових сарадника, као и за документацију у области истраживања из области воћарства. Припремао је и илустрације за издавање стручних књига и часописа Института за воћарство у Чачку. Институт је обезбеђивао фотографске апарате и репроматеријал. Претежно је радио црно-беле, а касније и колор-фотографије.

У Институту је остао до 1970. године, када је прешао да ради као фото-репортер у Новинско-издавачком предузећу „Борба” из Београда. По њиховом

57

Миленко је Школу ученика у привреди завршио у Чачку. Фотографски занат (практични део) учио је код оца. Стручни испит фотографске струке полагао је 1971. године. Председник комисије био је Милисав Пешић, а чланови фотографи Милојко - Моцо Маринковић и Владимир Мирковић из Чачка. Радња чији је он власник послује под називом „Фото Симовић – Чачак”. Већ дуже времена у радњи се израђују фотографије у боји у стандардним величинама почевши, јер је радња опремљена компјутеризованим апаратима за израду колор-фотографија.

налогу обављао је снимања на терену. Ове послове радио је око 15 година, све до ступања у пензију 1980. године. Око десет година хонорарно је радио у „Чачанском гласу” као фоторепортер.

Драгослав Ранчић (1932–1990)

Драгослав Ранчић је рођен у Чачку 1932. године, од оца Александра и мајке Драгиње. Отац му је био железничар. Основну школу је завршио у Чачку, а фотографски занат је учио и завршио у Трстенику у Фотографској радњи Боривоја Пешића, брата Милисав Пешића, фотографа из Чачка.

По завршеку заната (око 1950. године) и положеног фотографског испита, Драгослав је отишао у Београд где је радио код разних фотографа. Ту је упознао Борику којом се касније и оженио. Из Београда су дошли у Чачак, у родитељску кућу у Улици Богдана Капелана бр. 26, где су им рођени синови Александар, Дејан и Злаган. У Чачку, у Улици др Драгише Мишовића (иза кафане „Пролетер”), осам година је држао своју фотографску радњу. После краће болести, преминуо је у Чачку 1990. године. Синови са породицама живе у Чачку, али нико од њих није фотограф.

Борисав Лишанчић (1937)

Борисав Лишанчић је рођен је 1937. у Атеници, општина Чачак, од оца Драгољуба и мајке Катарине. Фотографски занат у трајању од три године изучио је у фото-радњи „Бајић” код Милића – Микана Бајића, која се налазила у центру града, преко пута хотела „Београд” (хотел „Крен”).

Стручни испит положио је у Чачку 1956. године, а потом у фото-радњи „Бајић” остао да ради још око годину и по дана. После тога отишао је у Зрењанин и у фото-радњи „Жика” радио годину дана. Из Зрењанина је отишао у Дубровник. У фото-радњи „Звијезда”, власника Петра Атанасовића, радио је мање од годину дана. Из Дубровника се вратио у Чачак где је радио неколико месеци, да би потом отишао у Горажде. Радио је у фото-радњи „Голуб” око шест месеци (1961). У Горажду се тада налазио чачански фотограф Бранислав – Брана Пурић. Лишанчић је из Горажде отишао у Земун и после краћег времена отворио фото-радњу „Бора” у Главној улици бр. 29, у којој је радио све до пензионисања 2004. године. Од тада радњу води његов син Драган.⁵⁸

58 Драган у Београду студира међународно банкарство. Као професионални фотограф Лишанчић је радио са савременим апаратима и одговарајућом техничком опремом. У време нове технологије израде фотографија у боји Бора је из увоза набавио одговарајуће машине, тако да је ефикасно пружао све фотографске услуге муштеријама из Земуна. Раније је из Француске набавио машину за испирање и сушење фотографија, чиме је повећао продуктивност и квалитет рада. Сарађивао је и са београдским фото-радњама „Урошевић”, „Липар”, „Лончаревић”, „Ница”, „Венус”, Урошем Влаховићем, Александром Вујовићем и другима. Ненад Дамљановић, рођен 1952. године у Чачку, од оца

Милојко – Моцо Маринковић (1937)

Милојко – Моцо Маринковић рођен је 1937. године у Чачку, од оца Исидора (трговац) и мајке Милосаве. Основну и средњу школу завршио је у Чачку.

Фотографски занат у трајању од три године завршио је у фото-радњи „Украш” Драгослава – Драгана Виторовића из Чачка. По завршетку заната, односно положеном испиту, одслужио је војску и запослио се као фотограф. Радио је годину дана у атељеу Милоша Симовића у Чачку. Из Чачка је отишао у Смедерево где се запослио у предузећу „Глас” у коме је радио фотографске послове на изради туристичких разгледница бивше Југославије. Биле су то разгледнице већег формата које су у већим количинама куповане 60-их година XX века. Израђиване су и у бојама према тадашњим технолошким условима. У овом предузећу остао је до 1964. године, када се вратио у Чачак.

После извршених припрема, 1965. године отворио је фотографску радњу „Фото-Моцо” у Чачку, у Улици др Драгише Мишовића бр. 87. Пре тога је радњу имао у три локала у Чачку.

Маринковић има две кћерке. Јасминка, удата Радојевић, преузела је овај атеље када је отац отишао у пензију. И друга кћерка Сузана ради у истој радњи.

По Маринковићевом казивању, Милош Симовић је у своју радњу увео израду фотографија у боји још 1975, а он је то учинио тек 1986. године, тако да су ове машине и данас у функцији, с тим што су модернизоване компјутерима и осталом техничком опремом.

За ову радњу је карактеристично и то што су у њој као ортаци, пуних 25 година, радили Милојко – Моцо Маринковић и Владимир – Владе Мирковић (од 1965. до 1990. године), када је Мирковић купио локал у новоизграђеном занатском центру у Чачку који и данас успешно ради под именом „Фото-Владе”. За време заједничког рада, а и касније, снимљени су многи брачни парови после венчања који и данас у својим породичним албумима чувају фотографије са ознаком „Фото-Моцо” – Чачак. Пошто се локал налази у улици која води према војним касарнама, то је он био веома ангажован и на снимању војника у атељеу. Данас у овим касарнама нема војника због реорганизације војске. Истина, фотографи у центру града фотографисали су војнике за успомену и дуго сећање у време када су имали одобрен излазак у град.

Велимира и мајке Vere (девојачко Лишанчић), завршио је фотографски занат у радњи Борисава Лишанчића у Земуну (од 1965. до 1969. године). Од 1990. године Ненад води две фотографске радње: једну на Бежанијској коси, а другу у стамбеном блоку 45 на Новом Београду. Претходно је ову радњу водио његов брат Предраг (1952-2001). Ненад и Предраг били су близанци. Обе фото-радње имају назив „Папарацо”. Дарко Лишанчић, рођен 1973. године у Чачку, од оца Љубише и мајке Гордане, води фотографску радњу „Sony” у Улици Миленка Никшића бр. 2. Снимањем и фотографијом бави се од основне школе, па је својевремено добијао и савезне и републичке награде за успешне фотографије. Фотограф Боривоје Лишанчић у Земуну живи са супругом Дринком и кћерком Катарином која води своју фирму.

Владан – Муле Лазовић (1940)

Владан Лазовић је основну школу завршио у Приликама. Родитељи су се 1960. године са петоро деце (Драганом, Драгицом, Јовићем, Владаном и Слободанком) доселили у Чачак.⁵⁹

Миленко Нешковић, фотограф из Прилика, који је познавао више фотографа у Србији, одвео је Владана – Мула Лазовића 1965. године у Београд у атеље „Венус“ код чувеног фотографа Уроша Влаховића⁶⁰. Лазовић је ту на пракси остао годину дана. Поред осталог, сећа се да су у атељеу снимали портрете фудбалера „Звезде“, „Партизана“ и БСК-а (касније ОФК Београд) и израђивали фотографије за зид димензија 60 x 80 cm. Ова пракса му је доцније много користила приликом снимања и израде црно-белих фотографија.

По повратку у Чачак уписао се у Школу ученика у привреди. Школовање је трајало три године. Практику је обављао у фото-атељеу Милића – Микана Бајића („Рефлекс“).

После завршене прве године, у току летњег распуста, одржавана је настава из стручних предмета. Оцене су даване у другој и трећој години. Фотографску праксу обављао је у атељеу М. Бајића (снимање у атељеу и ван њега, развијање филмова, ретуширању негатива и позитива по потреби). Фотографски испит полагао је пред комисијом коју су сачињавали фотографи Ацо Симић, Милош Симовић и секретар, па је на крају издата диплома, односно сведочанство о завршеном занату.

У то време, а и касније, у Народној Републици Србији примењиван је Закон о ученицима у привреди и подзаконски акт Правилник о струкама и занимањима. Предузећа, односно послодавци, били су дужни да са учеником кога је заступао родитељ или старалац закључе уговор о учењу, а све ово у сарадњи са школом која је водила сву прописану евиденцију. Учење је трајало три школске године.

Фотограф Миленко Нешковић из Прилика 1961. године затворио је радњу у Ивањици и отишао у Београд, а нешто касније у Смедерево, где се запослио у Новинском издавачком предузећу „Наш глас“, које је развило производњу великих туристичких разгледница градова и природних Југославије, као и постера певача и филмских глумаца. Због тога је у то предузеће одвео Владана – Мула Лазовића, који је тамо остао на раду три и по године (од 1963. до 1967.

59 | Фотограф Владан - Муле Лазовић, рођен 1940. у Приликама, општина Ивањица, од оца Илије и мајке Борке (девојачко Радосављевић), испричао је 8. фебруара 2007. године аутору овога текста своју биографију.

60 | Горан Малић, *О часопису „Фотограф“*, Refoto, 17, 2003, 54-55 (Урош Влаховић је био секретар Савеза фотографа у Краљевини Југославији 30-их година XX века. Од почетка 1928. године у Загребу је, као службено гласило Савеза фотографа Краљевине СХС, излазио часопис „Фотограф“. Управа Савеза била је у Београду).

године). Ово предузеће производило је колорисане фотографије по посебним наменским шаблонима (шаблон неба, трава и сл.), па се пиштољем наносила боја.

Поред Владана Лазовића, Миленко Нешковић одвео је у Смедерево Милојка – Моца Маринковића из Чачка и Микана Куча из Ивањице. Они су тамо на раду остали две године (1962–1964).

По повратку из Смедерева Лазовић је у Општинској управи у Чачку добио дозволу да као фотограф обавља делатност од места до места уз паушално опорезивање и плаћање прописаних доприноса. У том послу највише времена је, током летњих месеци, проводио у Приликама и Приличком кисељаку где је, поред осталог, снимао и бањске госте. Године 1969. обезбедио је себи локал у Чачку, у Улици Девет Југовића бр. 10, у коме је радио до 2000. године. Радња је пословала под називом фото „Прилике”. У пословању је сарађивао и са чачанским фотографима Ацом Симићем, Милошем Симићем, Миканом Бајићем и другима. У раду је употребљавао фото-апарате „Цаје икон”, „Алтекс”, „Зоркиј”, а касније „Canon”, „Kodak” и „Nikon”. За копирање филмова на фото-папир употребљавао је чешки и пољски фокомат.

Лазовић је, поред снимања у атељеу, снимао и на терену. Тако је, на пример, 27. септембра 1988. године, на тргу испред Дома културе снимао велики митинг солидарности са прогнаним Србима са Косова и Метохије и потом у атељеу урадио велики албум фотографија у боји за потребе канцеларије председника Скупштине општине Чачак.⁶¹

Лазовић је као фотограф радио до 2000. године када је отишао у пензију. Са породицом живи у Чачку, у Улици Чачански партизански одред бр. 10.

Владимир Б. Мирковић (1942)

Владимир – Владе Мирковић, један од млађих и најуспешнијих чачанских фотографа, рођен је 1942. године у Бањици, општина Чачак, од оца Борисава и Мајке Радојке. Основну школу завршио је у Жежевици, а Школу ученика у привреди у Чачку. За то време био је ученик (практичан рад) у фотографској радњи Александра – Аца Симића. Распоред извођења наставе, односно похађања часова из практичног рада, у атељеу Аца Симића био је устаљен. У II и III разреду Школе ученика у привреди слушао је у Београду, током јула, у учионицама Средње графичке школе, наставу из стручних предмета фотографског заната. Школа је имала интернат за смештај ученика. Након завршене III године наставио је рад у атељеу.

Стручни испит је положио у Чачку 1961. године. У комисији су од фотографа из Чачка били Михаило Р. Вујовић и Милош – Микан Бајић. После положеног испита наставио је да ради у атељеу Аца Симића. По повратку из војске, ступио

61 | Данас се чува у Народном музеју у Чачку.

је ортаклук са Милојком Маринковићем који је већ имао своју фото-радњу „Моцо”. Ову радњу су ортачки водили од 1965. до 1990. године (пуних 25 година), што је права реткост не само за оно, већ и за данашње време.

Мирковић је крајем 1990. године у новоизграђеном занатском центру у Чачку отворио своју фотографску радњу која послује под називом „Фото-Владе” – Чачак, Улица Бате Јанковића бр. 21, а која поседује дигиталне машине за израду фотографија и у боји и у црно-белој техници.

Владимир има две кћери. Слађана (1971), гинеколог, живи у Београду са породицом, док Ана (1977), која има вишу школску спрему, од 1997. године држи своју фотографску радњу „Royal” у Чачку, Железничка улица бр. 18.

Видоје Маринковић (1952)

Видоје Маринковић је рођен 1952. године у Чачку, од оца Властимира и мајке Милијане. Основну школу и Школу ученика у привреди завршио је у Чачку.

Фотографски занат у трајању од две године завршио је у фото-атељеу „Моцо”, власника Милојка Маринковића, који се налази у Улици др Драгише Мишовића бр. 87. Стручни испит положио је у Чачку.

У Гучи је отворио фото-радњу „Вито” и у њој је радио од 1973. до 1977. године, када се вратио у Чачак и запослио у фото-радњи „Цане” (тадашњи власник је био Станимир Прелић, а данас је то његова супруга Миланка). Фото-радња „Цане” се налази у самом центру града (Градско шеталиште). У њој Видоје ради преко 20 година.

Photographers in Cacak

As there has never been published anything about Cacak photographers it has been decided to start research about them. At the beginning of the paper there is a brief history of the appearance of photography in 1839.

The first permanent photographer in Cacak, with his own atelier, was Franc Padovic in 1890. For some of the photographers from Padovic to the youngest Vidoje Marinkovic who have been working in Cacak up to the present time (2008) the most significant photos are listed, especially those between the two World Wars as they serve as a kind of illustration of one time in different publications. Only professional photographers have been researched, those who have had license for work approved by the city authorities. There is no research of amateur photographers although their work is very important. Their films were developed by the photographers in their ateliers and made photos. Amateur work is a separate theme.

The text about Cacak photographers should initiate future wider researches and a book can be published about them. Photographers have deserved it by their work.

Dragoljub M. VUJOVIC

Les photographes à Cacak

Étant donné que sur les photographes de Cacak rien ne fut jusqu'à présent publié, ceci fut abordé par la recherche des données. Au début du texte, une récapitulation de l'apparition de la photographie en 1839 est donnée.

Le premier photographe permanent à Cacak depuis l'année 1890 avec son atelier fut Frantz Padovic. Pour certains photographes, partant de Padovic et jusqu'au plus jeune Vidoje Marinkovic inclus, qui travaillèrent à Cacak jusqu'aujourd'hui (année 2008), dans le texte sont mentionnées leurs plus importantes photographies entre les deux guerres mondiales. Elles servent comme illustration d'un temps dans diverses publications. Uniquement sont représentés les photographes professionnels qui possédèrent l'autorisation de travail de la part des autorités administratives de la ville de Cacak. Les renseignements concernant le travail des photographes amateurs dont l'activité est importante ne sont pas recherchés. Leurs films furent développés par des photographes dans leurs ateliers et ils exécutèrent aussi leurs photographies. Le travail d'amateur est un thème particulier.

Ce texte concernant les photographes de Cacak peut servir à ce que l'on continue dans l'avenir à Cacak avec de plus amples recherches et à ce que sur cela un ouvrage spécial soit publié. Les photographes l'ont bien mérité par leur travail.

Dragoljub M. Vujovic

*Сл. 1 Фотограф Дана,
рођена Балтић, удата Тодоровић,
(Краљево, 1896- Београд, 1993)
(девојачка слика)*

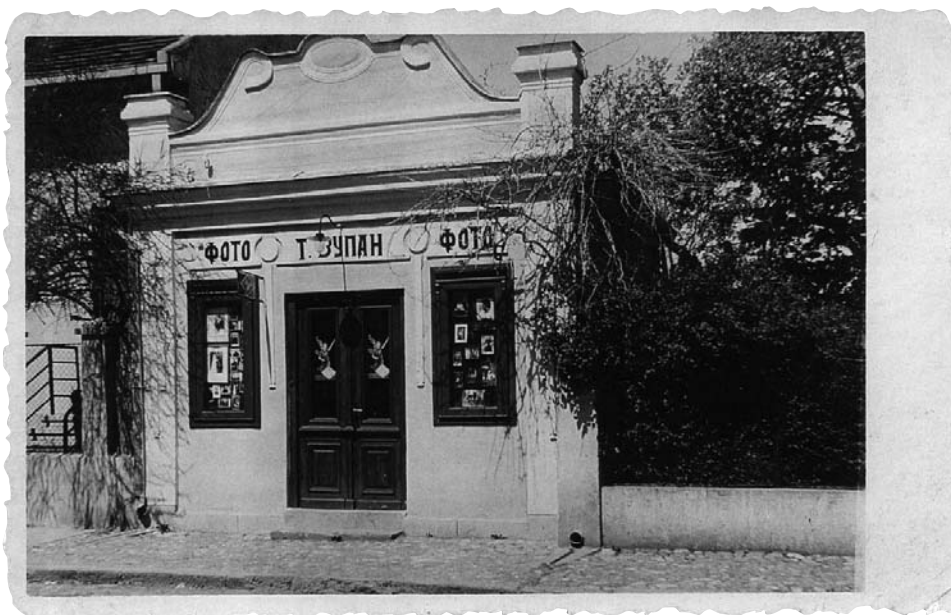
Сл. 2 Дана и Илија Симић, снимљено у Чачку око 1920. године

Сл. 3 Фотограф Дана (1896-1993) и Илија Тодоровић (1886-1944), машински инжењер, снимљено у Чачку око 1920. године

Сл. 4 Томо Зупан (1897-1947), фотограф из Чачка, снимљен 1934. године

Сл. 5 Са лева на десно стоје: Теодора-Теа кћи Тома Зупана, Ана Цвијовић. Седе: фотограф Томо Зупан са сином Желимиром и Рускиња Шура (непознато презиме), Деса (непознато презиме) и ученик Александар Аџо Симић - снимљени у атељеу Т. Зупана 1934. у Чачку. (оригинал чува А. Симић, фотограф из Чачка)

Сл. 6 Изглед фотографске радње Тома Зупана у Чачку, у Улици Господар-Јовановој
(оригинал Александар Симић - Чачак)

Сл. 7 Акентије Лекић (1897-1983),
фотограф из Мрчајеваца, снимљен 1950.
године

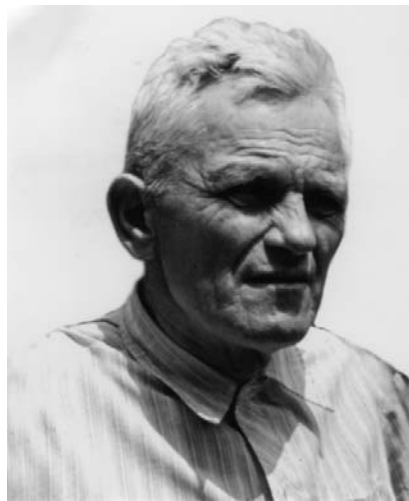
Сл. 8 Милисав С. Пешић (1913-Чачак, 1981),
фотограф из Чачка, Фото-студио Пешић
(оригинал чува његов син Нинослав Пешић,
Чачак, Курсулина 33.)

Сл. 9 Милутин Ристић (Чачак 1911 - Чачак 1981.), фотограф из Чачка („Фото Ристић“), снимљен око 1960. године, оригинал код супруге Милке, Св. Саве 3, Чачак

Сл.10 Милутин Ристић (Чачак 1911 - Чачак 1981), снимљено у Мостару 1939. године у фото-радњи Драгољуба Кенђелића где је радио.

Сл. 11 и 12 Предислав Пеко Стојковић (1914 -1970), фотограф из Мрчајеваца (десна фотографија снимљена око 1970. године)

Сл. 13 Драгослав Драган Виторовић, фотограф, испред своје фото-радње „Украс” – Чачак, Велика пијаца бр. 1, снимљен око 1955. године

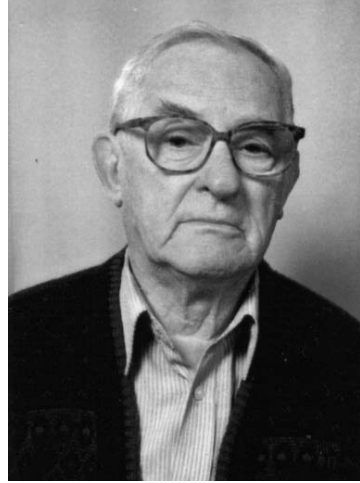
Сл. 14 Драгослав Драган Виторовић, фотограф, снимљен у Чачку по повратку са снимања венчања у цркви која се види у позадини. Снимљено око 1980. године у центру Чачка

Сл. 14 Бранислав Брана Пурић из Чачка (1920-1974.), снимљен око 1940. у Београду

Сл. 15 Фотограф Михаило Р. Вујовић (1921-2005) са супругом Милицом (1925-2001), снимљено 1997.

Сл. 16 Фотограф Михаило Р. Вујовић (1921-2005), Чачак

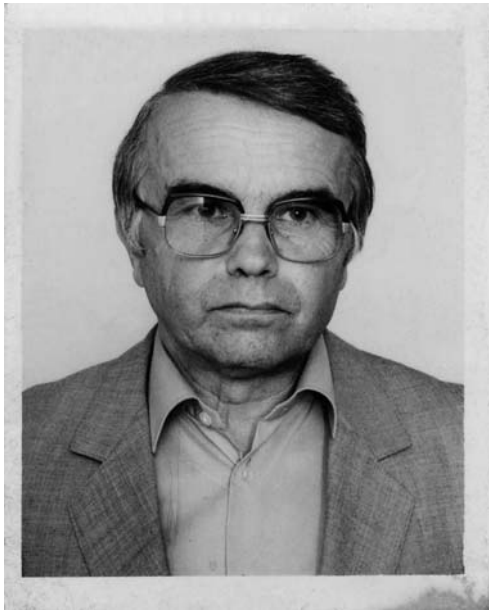
Сл. 18 Фотограф Александар Аца Симић (1923.) из Чачка, снимљен око 1970. године

Сл. 17 Фотограф Милић Бајић Микан

Сл. 19 Милош Симовић, фотограф из Чачка (Дружетићи 1931 – Чачак 1999), са супругом Селеном (Коњевићи 1931), снимљено око 1990. године

Сл. 20 Станко Аничић, фотограф из Чачка, снимљено 1980. године

Сл. 21 Борисав Д. Лишанчић (1937), фотограф, снимљено 2007. године

*Сл. 23 Фотограф Владимир Владе
Мирковић из Чачка*

*Сл. 22 Са лева на десно: Фотограф Владимир
Мирковић и Милојко Маринковић , снимљени
1983. године*

Сл. 24 Владан Муле И. Лазовић у фото-радњи „Прилике” у Чачку, снимљен 1985. године